

ERNYES MIHÁLY

A községi rendőrsegek a vidék rendvédelmében

A községi rendőrség kevésbé ismert és ritkán említett egysége a magyar rendőrségeknek. Napjaink rendvédelem-történeti kutatói, ha érintik is, többnyire néhány, bár igaz vonásokkal bíró mondattal, de hamar túllépnek a témakörön. „*A falvakban egyértelműen a csendőrség látott el közbiztonsági szolgálatot, a törvényhatósági jogú városokban pedig a helyi rendőrség.*”¹ Mintegy fél évtizeddel később a következő megfogalmazással kerültek papírra az előzőekben citált kutatók gondolatai: „*Az ország törvényei a rendfenntartás jogát az államnak és az önkormányzatoknak biztosították. Ebből adódóan rendőrséget községek és városok hoztak létre. A községekben azonban alig akadt rendőrség – azok létszáma sem haladta meg általában a 10 főt, gyakorlatilag rendőrőrsként működtek –, fenntartási költségeiket a kisebb települések önkormányzatai nem tudták finanszírozni.*”² A dualista korszakban „*a rendőrségi szervezet nagyobbik része önkormányzati hatáskörben városi, községi rendőrségek keretei között működött. Ezek rendkívül változatos hagyomány, szervezet, költségvetés és személyi állomány alapján és hullámozó szakmai színvonalon látták el a helyi közbiztonsági teendőket.*”³

A szakmatörténeti irodalom korábbi megnyilvánulásai sem bővelkednek a községi rendőrségeket illetően, bár konkrétságukban példálózóbb jelleget takarnak. Bács-Bodrog vármegye községi rendőrségét például több szerző is érintette. Szervezetéről a lexikonok azt írták, hogy „*Bács-Bodrog vármegyének van egyedüli az országban szervezett és kitűnően beváló községi rendőrsége*”⁴. A többi községi rendőrségről érdemi ismeretek korabeli történeti feldolgozásokban lehetők fel, inkább csekély számban és terjedelemben. A helytörténeti írásokban, ahogyan a később bemutatott példák érzékeltetik, a szerzők egy része kitér a települések rendészeti, rendvédelmi, rendőri felada-

1 Parádi József – Öry Károly (szerk.): A magyar rendvédelem története. Budapest, 1995, 57. o.

2 Parádi József: A polgári magyar állam rendőrségei 1867–1945. Rendvédelem-történeti Füzetek, 2011/23., 124. o.

3 Szabó Pál Csaba (szerk.): A magyar állam története. Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006, 124. o.

4 Pallas Nagy Lexikona II. kötet. Budapest, 1893, 436. o.; Révai Nagy Lexikona II. kötet. Budapest, 1911, 402. o.

taira és szerveire is, jelentőségüket azonban kisebb súlyúnak tekinti. „*A községi rendőrség nem a mai értelemben vett rendőrség volt, hanem kisebb ügyekben eljáró hatóság (inkább hajdú elnevezés illene rájuk).*”⁵ Az alaposabb értékelés, elemzés elmaradásának okait, esetükben is, az eligazodást segítő kevesebb iratmennyiség rejti magában, s mellettük – tetszik, nem tetszik – megbújik az érdeklődés hiánya is. „*Községeinkben és városainkban ma is van községi rendőrségünk, melyek a helyi igények szerint a mezei, hegyi, kocsmai, városi, építészeti, tűz és közegészségi felügyelettel vannak megbízva*” – írta visszaemlékezésében *Osváth Pál*, amikor a rendőrségről általában szólt.⁶

Az egységes állami rendőrség születéséhez kapcsolódó szabályzat – ezzel is nyilvánvalóvá téve a községi rendőrségek létezését – kimondta, hogy az „*állami rendőrség hatósága kiterjed azokra a községekre és községi csoportokra, amelyekre azt a belügyminiszter kiterjeszti (községi rendőri területek)*”⁷.

A községi rendőrségek alkalmazására irányuló igény a XIX. század első felétől fellelhető a hazai szakirodalomban, igaz, olyan munkákban, amelyek alapvetően szélesebb témakört érintők.

Zsoldos Ignác 1838-ban készült tanulmányában jelezte, hogy „*megfelelő rendőrség legyen*”. Rendőrség nélkül rend nem lehet, akár konstábler, akár nemzeti őrség, akár pandúr az elnevezés. A közbátorság belső és külső. Ennek megfelelően szükséges a helybeli belső rendőrség (*polizey*), vidéken az egyes helyekre nézve a külső rendőrség, ezek a mezei rendőrök (*feldpolizey*) és harmadszor a megyei közérő.

A városok és helységek belső bátorságára felügyelés becületos „*helybeli lakosokra bizattatnék*”, akik maguk között a területet apróbb részekre, ha kell, utcákra is felosztják.

A mezei rendőröket erkölcsi jó magaviselet alapján és nem pártfogás által állítsák fel, figyelemmel a 4052-es helytartótanácsi ajánlásra. A gyalogos mezőrendőrök az utakon fel-alá járva és bizonyos távolságokra kiállítva, a lovasok nappal és éjjel folyamatosan teljesítenek szolgálatot úton és úttalan helyeken egyaránt.

A megyei közérő, „*mely a közbátorságnak fenntartásával most is megbízhatóan, kisebb-nagyobb sikerrel valóban dicséretesen munkálkodik*”⁸.

⁵ Nagy Imre Gábor: Siklós története a két világháború között. In: Vonyó József (szerk.): Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai. Siklós Város Önkormányzata, Siklós, 2002, 302. o.

⁶ Osváth Pál: Közbiztonságunk múltja és pandúr korom emlékei. Budapest, 1905, 15. o.

⁷ 39.820/1921. BM rendelet 2. §.

⁸ Zsoldos Ignác: Néhány szó a honi közbátorságról. Pest, 1838, F1.

Karvasy Ágostnak a területi beosztás elvén nyugvó felvetése szerint legyen minden községben rendőrség. Ezek álljanak a közigazgatási területek (járások, megyék), illetve a központi hatóság alárendeltségében. Az ügyeket munkafelosztási elv szerint sorolják be. A helybeli vagy községi rendőrség kezelje a település érdekeit érintő ügyeket. Ilyenek: a közvilágítási, a piaci, a cselédi, az utcai, az építési, a tűzi, a személy- és vagyonbátorsági körökbe tartozó esetek. Az állam érdekeit illető csoportokat alkotnának a veszélyes iratok terjesztése, a pestis, a marhavész, a drágaság, az éhség, az árvíz.⁹

Figyelemmel az előzőekben írt bevezető sorokra, úgy vélem, szükséges és indokolt a konkrét ismereteket tartalmazó pontos példák felhozatala is.

A téma aktualitását adja a szakmatörténeti ismeretek bővítésének a lehetősége, továbbá a helyi rendvédelem napi kérdéssé válása.

Fogalmi megközelítés

A megközelítés előhozakodik bizonyos területi és időbeli korlátokkal, amelyek a társadalmi fejlődés állomásaiból táplálkoznak. Nincs tértől és időtől, azaz az adott társadalom történelmi – társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális – helyzetétől független rendőrségi modell, s meghatározó jelentőségű a jogszabályi, különösen a törvényi környezet. Figyelembe veendő továbbá a szervek kialakításának a rendszere (centralizáció, decentralizáció), az állomány feltöltésének a módja (kinevezés, választás), a működési költségek viselése (központi, helyi, illetve az arányuk).

A vizsgált magyarországi községi rendőrségek történelmi időszaka a kiegyezéstől a második világháborúig terjed. Bár korábról és későbből is fellelhetők a településekre vonatkozatható rendészeti, rendvédelmi, rendőrségi ismeretek, az akkori végrehajtást gyakorlók mégsem sorolhatók a kutakodó szempontoknak megfelelő témakörbe.

A községi rendőrségek szervezési területei a vármegyék, települései a nagyközségek és a kisközségek. A községekről szóló törvények a rendezett tanácsal bíró városokat is a községek közé sorolták ugyan, rendőrségeik azonban a városi rendőrségek közé tartozók, ezért kizárandók a községi rendőrségek köréből.

E dolgozat kereteiben községi rendőrség a Magyarországon 1867 és 1945 között létező, a politikai rendőrség körén kívül eső, felsőbb jóváhagyás után he-

⁹ Karvasy Ágost: A közrendészeti tudomány és cultupolitika. Pest, 1870, 18–19. o.

lyi kialakítású, a település, illetve a vármegye önkormányzatának irányítása és fenntartása alatt működő rendvédelmi (közrendészeti/közbiztonság-védelmi) egység. Típusát tekintve autonóm rendőrség, ami az önkormányzatiság mellett azt is jelenti, hogy az illetékességi területén más rendvédelmi testület (állami rendőrség, csendőrség, vármegyei pandúrság) is működött, továbbá költségeit teljes egészében a létrehozó település/vármegye állta. Két csoportba sorolhatók, nevezetesen a települési szervezésűbe és a vármegyei szervezésűbe.

Különösebb kitérés nélkül jelzem, hogy a kiegyezés után már éledezett a neoabszolutizmusban csaknem kioltott magyar központosítási törekvések lángja, amelyet jól tápláltak a korabeli hazai szakirodalom tanulmányai, javaslatai és a politikai hatalom megkezdett lépései. Más kérdés, hogy mind a szakmai mozgalmak, mind pedig a rendőrség tekintetében hozott kormányzati döntések csak a fővárosi rendőrség államosításáig jutottak el, majd néhány évtized elteltével a határrendőrség, később pedig a fiumei állami rendőrség felállításához. A törvényhatósági jogú és a rendezett tanácsú városokban a rendfenntartást az önkormányzati rendőrségek látták el. Az utóbbiakon kívül eső vidéken, így a kis- és nagyközségekben, valamint a települések határain túl húzódó területek esetében a közbiztonság-védelmi feladatokat alapvetően a vármegyei közerő, azaz a pandúrság hajtotta végre, 1881–1884-től pedig a Magyar Királyi Csendőrség.

A vizsgált időszak rendvédelmi szerveződéseihez sorolhatók továbbá a határőrség, a koronaőrség, a pénzügyőrség, a testőrség, a büntetés-végrehajtási őrség, a tűzoltóság, a gátrendőrség, az erdőőrség, a polgárőrség, a nemzetőrség, a magánkutatás-, a vasút- és távírdaőrség.

Törvényi környezet

A törvényi környezetet tárgyaló jogszabályok fontos besorolási ismérveket is jelentenek. Az adott kor tekintetében bemutatják és felfedik a szakmai szóhasználatot, egyes kifejezések jelentését, illetve jogszabályok általi értelmezését, megszabják a szakterület működését. A korszakváltozások, illetve bizonyos időszakok a változások folyamatában felszínre hozzák a szakma elméleti és gyakorlati művelőinek témakört érintő álláspontjait, javaslatait. E vélemények, értékelések esetenként eltérnek a hivatalos értelmezéstől, jóllehet az alkalmazás kereteit a hatályos jogszabályok adják. Hozzájuk csatlakoznak az adott területet érintő szervezeti kialakítások, szervei besorolások, valamint ezek működése is, amelyek szintén az egyértelműsítést célozzák.

Mezőrendőrség

A rendőrség mint kifejezés először a mezőrendőrségről szóló 1840. évi IX. törvénycikkben látott napvilágot. A jogszabályi megjelenítés magyar időrendjében haladva megállapítható, hogy a mezei rendőrséget fontos testületnek tekintették, tőle várták bizonyos területeken a közrend védelmét. Ezen túl, a mezőgazdasági üzem fejlesztése egyik fontos eszközének is tartották.¹⁰ A törvény hatálya alá tartozott az ipari tevékenységen kívüli gazdálkodás – a kertek, a szőlők, az ültetvények, az erdők, a rétek, a nádasok, a legelők, a méhesek, az országutak, a dűlők, a vasutak, a hidak, a kőszénbányák, a tűzfaterkek, a temetők – tárgyait veszélyeztető, károsító magatartások köre. Büntetni rendelte a más földjén való legeltetést, más földjének fellásását, a mezei lopást, a jogosulatlan vadászatot és halászatot, a fák rongálását, de a gondatlan károkozást is. Tiltotta a beteg állat kihajtását, ennek következménye az állat leölése is lehetett.

A 3. § rendelkezése szerint „*a mezei rendőrségre való felügyelés és bíráskodás a megyékben ugyan a járásbeli és kerületi szolgabíráknak, a szabad királyi és kiváltságos mezővárosokban pedig a városi kapitányoknak tisztii kötelességükben fog állani*”. Vagyis a mezei károsításokban bíró a földesúr, nemesi községben a rendezett tanács vagy a hadnagy, községben az előljáróság, vármegyében a járási szolgabíró, szabad királyi városban és kiváltságos mezővárosban a városi kapitány.

A törvényben csősznek és felügyazónak nevezett mezei rendőr támadással szemben kiemelt védelmet kapott. Csősz és felügyázó büntetlen előéletű és tiszta erkölcsű személy lehetett, aki a főszolgabíró vagy a rendőrkapitány jóváhagyásával volt felfogadható, és szolgálati esküt volt köteles tenni. A csősz hitformáját tükrözte az eskü szövege:

„*Én N. N. esküszöm az élő Istenre s a t., hogy ezen gondviselésem alá bízott N. N. határra (vagy tagra), abban találtató minden nemű árkokra, kerítésekre, garádokra, gazdasági épületekre, kutakra, edényekre és szerszámokra, erdőkre, ültetvényekre, veteményekre, és ezekből gyűjtött csomókra, keresztekre, boglyákra, úgy szintén az abban található közönséges utakra, azokon épült hidakra, karfákra, védfalakra, tilalom- és útmutató oszlopokra, minden tőlem kitelhető szorgalommal és hűséggel fel fogok vigyázni, és azokat bárminemű károktól oltalmazni; a kártevőket, személyválogatás nélkül, vagy megzalogolom, vagy nyomban lelkiesméretem szerint feljelentem és be-*

¹⁰ Német József: Mezőrendőrség Magyarország földmívelése címen. Budapest, 1896, 528. o.

vallom, más ártatlanra hamisan reá nem fogom, a felvigyázott időközben hír nélkül el nem hagyom, s a mik gondviselésem alá bízotnak, mind azokról számat adok. Isten engem úgy segítjen s a t.”

Az 1840. évi IX. törvénycikk rendelkezései valójában sohasem mentek át kiteljesedésbe. 1848-ig rövid volt az idő, a szabadságharc bukásától a kiegyezésig az osztrák polgári törvénykönyv lett a szabályozó, később pedig az újabb törvények folyamatosan semmisítették meg szakaszait.

A módosítást és a tulajdonképpeni hatályon kívül helyezést is hozó 1894. évi XII. törvénycikk meghatározta a hegyközségekre vonatkozó szabályokat, a hegyőrök alkalmazási kötelezettségét, és szélesítette a mezőrendőrségre vonatkozó rendelkezéseket. A hegyrendőri szabályok a szőlőművelés kapcsán alakultak ki és fejlődtek a szőlőbirtokosok között meglévő érdekközösség alapján.

A kötelező alkalmazásról szólt a 74. §: *„A községek kötelesek a határ őrizetére a viszonyok által kívánt számban mező-, minden hegyközség pedig megfelelő számú felesketett hegyőrt alkalmazni s javadalmazásukról gondoskodni.*” Állandó mezőőr alkalmazása alóli felmentésről, települések általi közös mezőőr tartásáról, egyes erdőőrök mezőrendőri teendők ellátásával történő megbízásáról az illetékes hatóság hozhatott döntést.

Az esküt a főszolgabíró, a polgármester, Budapesten a kerületi elöljáróság előtt tették le, róla jegyzőkönyvet vettek fel és bizonyítványt állítottak ki, ami a kirendelő nevét és az őrizendő terület leírását is tartalmazta, valamint a mezőőr igazolására is szolgált. A mezőőr szolgálat közben látható helyen viselni tartozott a szolgálati jelvényt.

Az újabb szabályozás lehetővé tette magánmezőőr felfogadását is.

A törvény 81. §-a alapján, a mezőőröket közbiztonsági közegnek kellett tekinteni.

A szabályozáshoz tartozik a szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről szóló 1929. évi XVII. törvénycikk is.

Települések besorolása

A települések besorolását rendezték a törvényhatóságokról és a községekről szóló törvények.

A községek belső közigazgatásáról az 1836. évi IX., a földesúri törvényhatóságáról az 1836. évi X. törvénycikk már rendelkezett.

A szabad királyi városok – amelyek száma a XVIII. század végén meghaladta a hatvanat – az 1848. évi XXIII. törvénycikkkel törvényi szabályozást

kaptak. „A város, mint önálló köztörvényhatóság, közdolgait törvényes felügyelés alatt, minden más törvényhatóságtól függetlenül a köztörvény szerint igazgatja” (1. §). A városokat a törvény lélekszámuk alapján felosztotta kis városokra (tizenkétezer lakosnál kevesebb), közepes városokra (tizenkét- és harmincezer közötti lélekszám) és nagy városokra (harmincezernél több lakos). E törvényi rendelkezéssel megindult a polgári városigazgatás kiépülése. A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvénycikk hetvenhárom városi törvényhatóságot talált. Jelentős aránytalanságaikra utal, hogy ötnek a lakossága 1247 és 2000 közötti, hatnak két-hármezer, tíznek három-négyezer, hétnek négy-ötezer tizenhétnek öt-tízezer volt.¹¹ Az 1876. évi XX. törvénycikk – figyelembe véve azt a javaslatot, hogy a tizenkétezernél kisebb lélekszámú szabad királyi városok kerüljenek a vármegye alá – rendelkezése szerint huszonhat városi törvényhatóság maradt, a többi a rendezett tanácsú városok jogállásba került. A második törvényhatósági törvény (1886. évi XXI. tc.) a vármegyék mellett 24 várost rögzített mint törvényhatóságot. Az első törvényhatósági törvény szerint „Szabályrendeleteket a törvényhatóság csak önkormányzati hatáskörének korlátai között alkothat. A szabályrendeletek a törvénnyel, s a kormánynak hatályban levő szabályrendeleteivel nem ellenkezhetnek, a községek (faluk, mezővárosok) önkormányzati jogait nem sérthetik, és csak a szabályszerű kihirdetéstől számítandó 30 nap után hajthatnak végre” (5. §). Szabályrendelet ellen harminc napon belül az illetékes miniszterhez lehetett fordulni. A törvényhatósági joggal felruházott városok, a kormány engedélyével, közvetett államadókra is kivethettek községi pótdátót, a városban és annak területén illetékeket, helypénzeket, vámokat szedhettek, s az állam által igénybe nem vett új adókat hozhattak be. A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvénycikk, annak ellenére, hogy Buda és Pest beligazgatási kérdéseire nem vonatkozott, nagy jelentőséggel bírt. A törvény kiemelkedő rendelkezései közé sorolható, hogy hatálybalépése után a vármegyeyi csendbiztosokat a főispán nevezte ki, a városi rendőrkapitányokat – itt hívták először így e tisztségviselőket – választották. A második törvényhatósági törvény alapján saját belügyeiben önállóan intézkedett, határozott és szabályrendeleteket alkotott, költségeinek fedezetéről a községi törvény rendelkezései szerint gondoskodott. Új hivatalokat rendszeresíteni, fennállót megszüntetni csak miniszteri jóváhagyás után lehetett.

¹¹ Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 148. o.

A mezővárosok száma a XVIII. század végén öt-hatszáz körüli volt. Közülük a jelentősebbek a király által adható kiváltságokkal is bírtak, ezek olyan jogok voltak, amelyekkel a szabad királyi városok rendelkeztek. A közigazgatási ügykör felölelte a rendészet minden ágát, amelynek teendőit szaktisztviselők végezték. Az 1836. évi XX. törvénycikk a települések között említette a rendezett tanáccsal felruházott községeket, amelyek többnyire a mezővárosok voltak. Jelölte a nemesi községeket, amelyek nemesi közbirtokokból alakultak, önkormányzatuk volt, és közvetlenül a megyei hatóság alá voltak rendelve. Elöljáróit – főhadnagy, vagy hadnagy, vagy igazgató – választották.

1880-ban 12 879 település volt Magyarországon. Közülük 254 volt száz lélekszám alatti, 4127, 201 és 500 közötti lélekszámú, 4066 volt 501 és 1000 közötti, 1565 volt 1001 és 1500 közötti, 167 volt 5001 és 10 000 közötti, 93 volt 10 000 lélekszám feletti.¹²

A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk első szakaszában rögzítették, hogy a községek

- a) városok, amelyek a jelen törvény 64. §-a szerint rendezett tanáccsal bírnak;
- b) nagy községek (mezővárosok és nagy faluk), amelyek rendezett tanáccsal nem bírnak ugyan, de a törvény által rájuk ruházott teendőket saját erejükből teljesíteni képesek;
- c) kis községek, amelyek a törvény által a községekre ruházott teendőket korlátozott anyagi viszonyaik miatt saját erejükből teljesíteni nem képesek és végből más községekkel kell szövetkezniük.

A község egyebek között a törvény korlátai között önállóan intézi saját belügyeit, azokban határoz és szabályrendeleteket (statútumokat) alkot, amelyeket saját választott előljárói és közegei által hajt végre; kezeli a tűz- és közrendőrséget s a szegényügyet. A községi hatóság kiterjedt a területén lakó vagy tartózkodó minden személyre és vagyonra, kivéve az uralkodó udvartartását, a közös hadsereg és a honvédség tagjait és épületeit.

Az említettekén túl a rendezett tanácsú városok kezelik a helyi igények szerint a piaci, a mezei, a hegyi, a vásári, az építészeti és a közegészségi rendőrséget.

Jegyzői/körjegyzői feladatot csak az láthatott el, akit a törvényhatóság e célra kiküldött szakbizottsága alkalmasnak talált. A köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. évi I. törvénycikk fenntartotta a vizsgakötelezettséget, úgy-szintén a második községi törvény is.

¹² Magyar Statisztikai Évkönyv. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1898, 13. o.

Törvényhatósági jóváhagyás volt szükséges egyebek mellett új hivatal rendszeresítéséhez, vagy fennálló megszüntetéséhez. A törvényhatóság határozata ellen tizenöt nap alatt a község a belügyminiszterhez folyamodhatott.

Községgé alakulásról, illetve a települési rangsorban előre- vagy visszalépésről, a törvényhatóság véleményét figyelembe véve, a belügyminiszter határozott. A kérvény előterjesztésekor igazolni kellett, hogy az átalakulást az állami adót fizetők többsége kívánja, továbbá a településnek van a kötelezettségek teljesítéséhez szükséges szellemi és anyagi ereje.

A községekről szóló 1886. évi XXII. törvénycikk a községek besorolásán nem változtatott. A 21. § g) pontja a szegényügy, valamint a tűz- és közrendőrség mellé beemelte a mezei rendőrség kezelését is, miközben kihagyta a rendezett tanácsú városok külön rögzített jogai közül. A vármegyei törvényhatóság, a jóváhagyáson alapuló és a település vagyonát érintő ügyeken kívül csak akkor avatkozhatott *„a község belügyeibe, ha közbenjárását vagy segítségét maga a község képviselője kéri ki és veszi igénybe, vagy azt a közigazgatás, vagy a közbiztonság érdekei követelik”* (26. §).

Az eskü szövege rövid volt: *„Én N. N. esküszöm, hogy a hivatalommal járó kötelességeimet lelkiismeretes pontossággal teljesítem. Isten engem úgy segéljen!”* vagy *„Én N. N. ünnepélyesen fogadom, hogy a hivatalommal járó kötelességeimet lelkiismeretes pontossággal fogom teljesíteni.”*

A belrendőrségi és a közbiztonsági kiadásokra adót vethettek ki.

Ha valamely községgel vagy rendezett tanácsú várossal összefüggő területrészek a közelében fekvő községhez vagy városhoz való átcsatolását *„magasabb közigazgatási, kivált pedig rendőri tekintetek követelték”*, azt a belügyminiszter az illetékes törvényhatóság meghallgatása után elrendelhet (149. §).

Közbiztonsági szolgálat szervezése

A közbiztonsági szolgálat szervezéséről szóló 1881. évi III. törvénycikk szerint a rendezett tanácsú városokban is az állami csendőrséget kellett volna felállítani. Ez az államháztartás pénzügyi nehézségei miatt elmaradt, később pedig a törvényhatósági jogú városokra vonatkozó szabályok alapján (1882. évi X. tc.), azaz térítés ellenében kérhették a csendőrség városi rendőrséggé történő igénybevételét.

A vidék közbiztonságának védelmére létrehozott egységes szervezet a csendőrséget jelentette, felállításakor hat kerülettel, illetve parancsnoksággal.

Egy kerület állt két vagy több szárnyból, egy szárny legalább két szakaszból, amelyekhez őrsök tartoztak öt-nyolc fős legénységgel. Kettő-négy csendőr vezényletével, olyan helyen, ahol őrs nem működött, a belügyminiszter különítményt állíthatott fel. Utóbbiak létrehozása többnyire nyaralóhelyeken, kirándulóhelyeken történt. A csendőrség szervezete és területei beosztása a későbbiekben többször is változott. 1903-ban a kerületeken belül járásparancsnokságokat hoztak létre és három új csendőrkerület felállításáról döntöttek. Az első világháború után a testület létszáma behatárolttá vált (1922. évi VII. tc.). 1925-ben belépett az osztály, a szárnynál magasabb egységként. Az 1930-as évek elejétől megszervezték a csendőrségi nyomozó alakulatokat, 1939-től a közlekedési őrsöket, 1942 tavaszától a vízi őrsöket.

A településekhez szorosan kötődő törvényeként született meg a Budapest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről szóló 1872. évi XXXVI. törvénycikk és a szervezési törvény, a Budapest-fővárosi rendőrségről szóló 1881. évi XXI. törvénycikk. A fővárosi rendőrség államosításáról rendelkező törvények és a hozzájuk kapcsolódó szabályozások a többi település vonatkozásában irányadó, útmutató szerepet is betöltöttek.

Bíróságok, ügyészségek

A bírói hatalom gyakorlásáról döntött az 1869. évi IV. törvénycikk, amely kimondta, hogy *„az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítetik”* és e hatóságok *„egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak”* (1. §). A király által kinevezett bírák a király nevében gyakorolják bírói hatalmukat, és az állampénztárból kapják a fizetésüket.

A királyi ügyészségről szól az 1871. évi XXXIII. törvénycikk. Az első szakasz szerint *„Az igazságszolgáltatás körül az állam közérdekeit a jelen törvény által meghatározott ügyekben a királyi ügyészség képviseli”*. A bíróságoktól független szervezet, az igazságügy-miniszter közvetlen alárendeltségében működik, tagjait pályázat után, a király nevezi ki.

Büntetőjog, bűnvádi perrendtartás

A büntetőjog területén fontos szabályozást hozott az 1871. évi LII. törvénycikk a büntetőtörvényekről és némely intézkedésekről. E szerint a *„testi fe-*

nyíték” semmilyen büntetésként sem alkalmazható, megszűnik a bilincs büntetésként történő használata is, továbbá eltöröltetik a vérdíj.

Az 1878. évi V. törvénycikk (Csemegi-kódex) a büntető törvénykönyvről, jelentős határkönek tekinthető. Hasonló súlyú a kihágásokról szóló 1879. évi XI. törvény.

A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk 85. §-a a következőket rögzítette: Rendőri hatóságokon értendő: az államnak, a törvényhatóságoknak, rendezett tanácsú városoknak és a községeknek rendőri hatáskörrel bíró hatóságai és hivatalai, valamint ezeknek vezetői és önálló intézkedésre jogosított tagjai, nevezetesen az előjáróságok is. Rendőri közegek: a felsorolt hatóságoknak alárendelt hivatalnokok, az állami, törvényhatósági, városi és községi rendőrök, valamint a rendőrségnek altisztjei és legénysége. Később a rendőrhatalásokat nevezi intéző, a rendőrközegeket végrehajtó rendőrségnek.

Megjegyzendő, hogy a községi előjáróság saját kezdeményezéséből bűnügyi nyomozást csak akkor teljesíthetett, ha veszély volt a késedelemben, a csendőrség nem volt jelen, s kellő időben értesíteni sem lehetett. Bűnügyi nyomozásokat, illetve egyes nyomozó cselekményeket rendszerint csak akkor végezhetett, ha erre a királyi ügyész, a vizsgálóbíró, a járásbíró vagy az illetékes főszolgabíró utasítást adott.

Alkalmazás, közigazgatási tanfolyamok

A cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszamosokról szóló 1876. évi XIII. törvénycikk rendelkezéseit a községi rendőrséghez tartozó személyzet egyes tagjainak (kisbírók, éjjeliőrök) felfogadása, illetve alkalmazása tárgyában érvényesítették.

A községi közigazgatási tanfolyamokról szóló 1900. évi XX. törvénycikk rendelkezései alapján állították fel a községi közigazgatási közegek szakszerű képzésére irányuló állami jellegű községi közigazgatási tanfolyamokat, amelyek tulajdonképpen a jegyzőképzést testesítették meg, egyben szigorúbb feltételeket támasztottak, mint a korábbi előírások. A kellő gyakorlat igazolása után elvégzett tanfolyam végén letett sikeres közigazgatási vizsga követelménye volt a jegyzői/körjegyzői állás betöltésének.

Községnevek

A község- és egyéb helynevekről szóló 1898. évi IV. törvénycikk rendelkezett arról, hogy az állami, törvényhatósági és községi, valamint egyéb hivatalos iratokban, községi pecséteken, bélyegzőkön és jelzőtáblákon, továbbá az állam, a törvényhatóságok és községek közvetlen rendelkezése alatt álló intézetek és üzemek ügykezelésében, kizárólag a község hivatalos neve használandó úgy, ahogyan az országos községi törzskönyvben rögzítették.

Kivételes hatalom

A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről döntött az 1912. évi LXIII. törvénycikk, melynek előírásai szerint az önkormányzati szabályrendeletek rendőri természetű rendelkezései ideiglenesen hatályon kívül helyezhetők.

A kormány már 1914. július 27-én kiadott harminchárom rendeletet a kivételes hatalomra vonatkozóan. Az 5.470/1914. M.E. számú rendeletével felhatalmazta a belügyminisztert arra, hogy az ország déli, délkeleti területén fekvő huszonegy vármegye és az illetékességükbe tartozó községek, valamint tíz törvényhatósági jogú város, továbbá Fiume város és kerülete szabályrendeleteinek rendőri természetű rendelkezéseit felfüggesztesse és helyettük a saját rendelkezéseit léptettesse életbe.

A belügyminiszter elrendelte ugyanezen városok – Pécs, Zombor, Baja, Szabadka, Újvidék, Pancsova, Temesvár, Versecz, Kolozsvár és Marosvásárhely – bel- és külterületén a közbiztonsági szolgálat ellátására a csendőrség igénybevételét is (5.110/1914. BM. eln.).

A belügyminiszter 4.220/1914. BM. számú rendeletével adta közre a polgári őrség felállítására vonatkozó döntést. A katonai behívások miatt lepadt rendőri létszám feltöltésére, továbbá „*ott pedig, ahol a helyi rendőrség nincs szervezve (községekben), a helyi közrend és közbiztonság elemi feltételeinek megóvásáról, továbbá az egészségügyi és más hasonló fontosságú rendészeti feladatok teljesítéséről és mind evégből ideiglenes rendőrségi szervezet létesítéséről gondoskodás történjék*”. A szervezési szabályzat feltételeket szabott a polgári őrség tagjainak, és engedélyezte a szolgálatban a fegyverviselést. „*A polgári őrség – mint a helyi közrend és közbiztonság fenntartására és fontos rendészeti feladatok teljesítésére alakult örtestület – közvetlenül az elsőfokú rendőrhatalomnak van alárendelve és mindenben annak utasításai szerint köteles eljárni*” (2. §).

A 7.364/1914. M.E. számú rendelet az állami, a törvényhatósági és a községi hatóságok ellenséges megszállás esetén tanúsítandó magatartásáról szól. *„Az elsőfokú rendőrhatalóságok tagjainak és a közrendet fenntartó közegeknek székhelyüket mindaddig nem szabad elhagyniuk, amíg az ellenség ott tényleg meg nem jelent és a rendőri igazgatást tőlük esetleg át nem vette. Ezután ők is visszavonulhatnak”* (2. §).

1918. szeptember 16-i hatállyal, a belügyminiszter a 95.462/1918. BM. számú körrendeletével, Baranya vármegye és Pécs szabad királyi város egész területét – amely addig határrendőri egység alá nem tartozott – a soproni határszéli rendőrkapitányság hatósági területéhez vonta.

Polgári forradalom

A kormány november 11-én kiadta az 5.220/1918. M.E. számú rendeletet Magyarország demokratikus függetlenségének, belső rendjének, lakossága személy- és vagyonbiztonsága, valamint általában a törvényes rend fenntartásának szavatolására létesítendő szervezetekről. A fennálló rendőrségen, államrendőrségen, határrendőrségen, pénzügyőrségen és közigazgatási (vidéki) rendőrségen, továbbá a budapesti rendőrség mellett felállított védőrségen, a katonai rendőrségen, a budapesti önkéntes őrseregen és a vasúti mozgóőrségeken kívül felállítandók, illetve megtartandók a honvédség, a nemzetőrség és a polgárőrség. A belügyminiszteri értelmezés szerint a nemzetőrség a hadügyminiszter hatósága alá tartozó, az egész országra kiterjedő katonai karhatalmi szervezet, a polgárőrség ellenben a helyi közrend fenntartására hivatott polgári testület, amelynek megalakításáról minden egyes helyi hatóság maga gondoskodik.

Proletárdiktatúra

1919. március 26-án keltezett a belügyi népbiztosok 1. B.N. számú rendelete a Vörös Őrség megszervezéséről, ennek feladata a Magyar Tanácsköztársaság belső rendjének megalapozása és fenntartása volt. Egyidejűleg megszűntek az összes rendőri vonatkozással bíró – beleértve a csendőrséget, a fogházőrséget, a népőrséget, a pénzügyőrséget, rendőrségeket és a védőrséget is – karhatalmi alakulatok, mégpedig úgy, hogy beolvadtak a Vörös Őrségbe, amely a belügyi népbiztosság XV. osztálya volt. A rendeletben rögzített első szervezete szerint vol-

tak városi parancsnokságok; vármegyei parancsnokságok, alárendeltségükben járási parancsnokságok, bennük községi kirendeltségek; és a központi osztály. Később a falvakban községi vörösőr- rajparancsnokságokat hoztak létre. Fő szervezési elv volt, hogy minden 250 lakosra jusson egy vörös őr. A Vörös Őrséget az augusztus 3-án kiadott 4/1919. számú kormányrendelet szüntette meg.

Egységes állami rendőrség

A 4/1919. számú kormányrendelet tulajdonképpen az államrendőrség felállításáról szólt, de végrehajtást igazából nem nyert. Az állományt az addigi Vörös Őrség személyzete jelentette.

A 3.886/1919. (VIII. 8.) kormányrendelet visszaállította a polgári forradalom előtti közigazgatási szerveket.

Augusztus 6-án kidolgozta, majd 9-én közzétette a kormány a csendőrség visszaállításának tervét.

Az egységes állami rendőrséget az 5.047/1919. (X. 1.) M.E. számú törvénytörvényrendelet hozta létre. Indokolt esetben a belügyminiszter az állami rendőrség működését kiterjeszthette egyes községekre vagy községi csoportokra. A rendelet a magyar királyi rendőrség hatáskörébe tartozónak sorolta a közbiztonsági rendészet egész körét, az igazgatási rendészet jogszabály által oda utalt közigazgatási ügyeit és a rendőri büntetőbíráskodást. A közbiztonsági rendészeti hatásköréből eredő feladata volt, hogy védelmet nyújtson ama veszedelmek ellen, amelyek az emberek tömegeinek (állami rendészet), vagy az egyes embereknek (közrendészet) sérelmes magatartásából a közrendre hárulhatnak. Első területi beosztása szerint rendőri kerületekre, városi rendőri területekre és kirendeltségekre tagozódott.

„Magyarországon 1920 óta helyi rendőrség csakis a kis- és nagyközségekben maradt fenn, míg az ország összes törvényhatósági és rendezett tanácsú városaiban a rendészeti feladatokat állami rendőrség látja el.”¹³

Települési szervezés

A községi rendőrségek vonatkozásában is kiemelhetők olyan jellemzők, amelyek köré csoportosíthatók a lényegét megvilágító ismeretek. A kiemelések

¹³ Révai Nagy Lexikona XVI. kötet. Budapest, 1924, 163. o.

szubjektívek, mindenkor függenek a vizsgálódó meggyőződésétől, következtéseitől. A települési szervezés kapcsán felsoroltak egy része értelemszerűen a vármegyei szervezésű egységekre is igaz.

Lakossági részvétel

A kis- és nagyközségek rendvédelmében erőteljesen érvényesült az elsősorban éjjeliőri szolgálatban megnyilvánuló ingyenes lakossági részvétel, aminek az alapvető oka a települési költségvetés szűkösségében keresendő. A meglehetősen elterjedt lakossági éjjeliőrség teljesítése azonban nem volt mindenhol zökkenőmentes.

Az ezeregyszáz körüli lélekszámú Tolna megyei község, Szakadát életében a XIX–XX. század fordulóján támadt ellentét a kőművesek és a gazdák között. Utóbbiak kezdeményezték annak a szokásnak a megváltoztatását, amely szerint a kőművesek a nyári hónapokban nem láttak el éjjeliőrségi szolgálatot, csak októbertől, mivel a munkájuk miatt nyáron nem tartózkodtak otthon. A vita nyomán kialakult kölcsönös panaszok eljutottak a Belügyminisztériumig, ahol az eredeti gyakorlat visszaállításáról született döntés, mondván, hogy az egyenlő teherviselés elvét kell szem előtt tartani.¹⁴

A Baranya megyei Mágocson 1895-ben az állandó fizetésű éjjeliőr mellett tíz falusi delegált örködött.¹⁵

A közel kétezer lakosú baranyai Beremenden az 1873. április 24-én felt szabályrendelet szerint a biztonságra vigyázók között szolgált négy éjjeliőr, ingyen.¹⁶

A két és fél ezer lélekszámot meghaladó Békés megyei Bánfalván (1901-től Gádoros) 1878 nyarán felállították a tűz- és közrendőrséget, amely négy éjjeliőrből és tizedenként két utcakapitányból állt. Az összesen nyolc utcakapitány fizetést nem kapott. Tüzrendészeti feladataik mellett kötelességük volt az éjjeliőrök ellenőrzése.¹⁷

A keleti Mecsekben fekvő közel háromezres lélekszámú Püspöknádasd (1950-től Mecseknádasd) 1891-ben kiállított községvizsgálati jegyzőkönyvé-

¹⁴ Glósz József – V. Kápolnás Mária: Szakadát község monográfiája 1723–1949. Szekszárd, 1988 [Különnyomat a Bérei Balogh Ádám Múzeum évkönyvéből XIV.]

¹⁵ Franz Teufel: Mágocs. Mágocserő Alapítvány, 1993, 204. o.

¹⁶ Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok, kimutatózott szabályrendeletek 24.

¹⁷ Pongó Bertalan: Az őskortól, az Árpád-kori Gádorostól az újratelepített Gádorosig. Gádoros Nagyközség Polgármesteri Hivatala, Gádoros, 2002 [Gádorosi füzetek 3.]

ben, a település biztonságáról szóló részben, rögzítették, hogy az egy belrendőr mellett a község lakosaiból alakuló éjjeliőrség is részt vesz a rendvédelmében. Két kisbíró feladata volt egyebek mellett az éjjeliőrök ellenőrzése. 1904-ben az éjjeliőrség újraszabályozásakor a község arról döntött, hogy létrehozza a második belrendőri állást a lakossági éjjeliőrség változatlanul hagyása mellett. Így jutott a település alsó és felső felére egy-egy belrendőr, éjjeliőrséget pedig adott két-két fő éjféltől és éjféltől után.¹⁸

Jóváhagyatási kötelezettség

A településen szervezett községi rendőrségre vonatkozó szabályrendeletet a vármegye közönségének jóvá kellett hagynia. Ez többségében szó nélkül, esetenként véleménynyilvánítással megtörtént, néha viszont elmaradt, aminek következtében át kellett dolgozni a felterjesztett elképzelést. Az 1871. évi XVIII. törvénycikk rendelkezései szerint a községek az illetékes törvényhatóság általános rendszabályai alapján, annak kiadása utáni egy hónapon belül, kötelesek voltak megalkotni az előjárók teendőit és a szolgaszemélyzet létszámát rendező szabályrendeletet (65. §). A szervezési szabályrendeletek folyamatosan elkészültek, a meghatározott határidő azonban az érintettek többségénél csorbát szenvedett. Az 1886. évi XXII. törvénycikk kihirdetése után növekedett a településeknek a községi rendőrségek felállítását célzó szabályrendelet-alkotási kedve, ennek kapcsán a változás többnyire a jogszabályi hivatkozás és az elnevezések tekintetében nyilvánult meg, a létrehozás indokai között pedig gyakran megjelent a közállapotok romlása.

A Kapos és a Koppány vizei közt fekvő, közel kétezer-ötszáz lakosú Regöly községben is érezték, hogy „a romló közbiztonságot a századforduló környékén a két rendőr egyre nehezebben tudta megoldani, ezért 1902-ben melléjük beosztva négy éjjeliőrt állítottak”. A rendőrök fő feladata volt, hogy őrkdjenek a személy- és vagyonbiztonság felett, felügyeljenek a közrendre és a közcsendre, valamint ellenőrizzék a záróra betartását. Fegyverrel és egyen ruhával a község látta el őket.¹⁹

A községi rendőrségre vonatkozó szabályrendeletek részben a község közigazgatását rendező szabályrendeletekbe foglalva, részben azok mellékleteként, illetve külön szabályrendeletként láttak napvilágot. A tartalmukban

¹⁸ Lantosné Imre Mária – Vargha Dezső: Mecsekadás. Száz falu könyvesháza Kht., 2000, 64. o.
¹⁹ Porga Ferenc (szerk.): Regöly története az őrkortól az első világháború végéig.
<http://www.regoly.hu/tortenete.html>

meghúzódó hasonlóság visszavezethető a vármegyék és a települések együttműködésére, továbbá a fővárosi államrendőrség példahatására. Segítették a szakszerű és egységes működést a községekben dolgozók számára készített elméleti és gyakorlati útmutatásokat, mintákat tartalmazó kézikönyvek. Jó példa erre *Dobozi István*, Maglód jegyzőjének ilyen irányú munkássága.²⁰

Az ország közepén, Békés vármegye északnyugati részén fekvő, húszezer lelket meghaladó lakosú Szarvas 1871-ben elkészítette a községi szabályrendeletét, de azt a vármegye, bővítés és módosítás céljából, többször visszaküldte. A jóváhagyás után az előjáróság tagjai között szerepelt a rendőrbiztos is. 1878-ban a lándzsások intézményét elnevezésében is felváltotta a községi rendőrség, élén a rendbizzostal, aki vezette a két lovas és a tizennégy gyalogos rendőrt. Tevékenységükről pontos szabályrendeletet készítettek.²¹

Pécsvárad új közigazgatási apparátusa 1872. július 14-én alkotta meg községi szabályrendeletét, e szerint a közbiztonságra vigyázott három kisbíró, egy éjjeliőr, két hivataloszolga, egy hegybíró. A második községi törvény hatálybalépése után, 1887 tavaszától, szolgált a 2900 fős településen két kisbíró és két mezei csősz. Községi rendőrség elnevezést 1902 októberében kapott a négy kisbíró, akiket éjjeliőrködással is megbíztak. 1905 októberében a megyei közgyűlés elfogadta a Pécsvárad Községi Rendőrség Szervezési Szabályrendeletét, ami 27 paragrafusból állt. Később községi és mezőrendőrség elnevezés alatt szolgált a bíró által kijelölt örvezető és az alá rendelt három-öt közrendőr.²²

A baranyai Majs község 1887-ben a 2015 fős lakossághoz kapott egy kisbíró, egy körjegyzői irodaszolgát, egy erdőőrt, két éjjeliőrt és négy mezei őrt. Majs sem kapta meg a községi rendőrség szervezésére vonatkozó szabályrendeletet a vármegyei jóváhagyást az első alkalommal. Az 1894. október 22-én megtartott rendkívüli közgyűlésen többen felvetették, hogy az addig „*alkalmazott örök és határőrök meg nem felelők, legyen községi és mezei rendőrség*”. A december 2-án kihirdetett határozat ellen helyi képviselők fellebbezést nyújtottak be a következő indokokkal: az új szervezetet a lakosság túlterhelése nélkül nem lehet létrehozni; a községi rendészet eddig kifogástalan volt; az új jegyzői lakás ügyis viszi a község vagyonát. A fellebbezés elkésett, de mégis meghallgatásra találtatott „Baranya vármegye közönsége által Pécssett 1895. évi július hó 8-án tartott évnegyedes közgyűlé-

²⁰ Dobozi István: A községi és körjegyzők kézikönyve. Budapest, 1877; Dobozi István: A községi közigazgatás kézikönyve. Rautmann Frigyes, Budapest, 1878

²¹ Neumann Jenő: Szarvas nagyközség története. Szarvas, 1922

²² Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok, kimutatott szabályrendeletek 256.

sén”. A megyei állandó választmány négy nappal korábban terjesztette be véleményes jelentését. Ebben kitértek arra, hogy maga az elkésett fellebbezés a „*törvényhatóság jóváhagyását nem gátolhatja ugyan*”, de a szervezendő egység a „*belrendészeti és a mezőőri szolgálatnak egyaránt való ellátására volna hivatva, amely két teljesen ellentétes működés pedig egymást egyenese- sen kizárja, attól a jóváhagyás mégis meg volna tagadandó, annál is inkább, mert a javadalmazás szempontjából is differenciák forognak fenn*”, ugyanis a mezőőri fizetések csak az érdekelte birtokosokat terhelnék. Végül is a közgyűlés a szabályrendelet jóváhagyását megtagadta, és utasította Majs közsé- get, hogy a tervezetet esetleg dolgozza át és újra terjessze fel. Az 1901-ben hozott községi döntést már jóváhagyták.²³

A Zempléni hegység déli peremén elterülő Tarcál szervezési szabályren- delete 1889-ben született meg. Az önkormányzat működését segítő szolgál- személyzet állt három községi rendőrből (hajdúk), egy-egy gyepmesterből, erdőőrből, mezőőrből és fertőtlenítőből.²⁴

A 2080 fős lakosú, szintén baranyai Somberek községi rendőrségéről szó- ló szabályrendelet 1893 tavaszán kapott egyetértést, egy örvezető és négy gyalogrendőr létszámmal. A jóváhagyáskor megjegyezte a megyei aljegyző, hogy „*a lövegekről a község gondoskodik*”, és kitért a rendőri fegyverhaszná- lát eseteire is. Esküszöveg felterjesztésére is sor került, erre az alispán rá- bólintott. A somberek községi rendőrség szervezéséről szóló szabályrendelet 11. §-a szerint a járási főszolgabíró előtt teendő eskü mintája: „*Én N. N. mint Somberek község megválasztott rendőrörvezetője (rendőre) esküszöm a mindenható és mindentudó Istenre, hogy Somberek község bel és külterületén a közrendre, a nyugalom, a vagyon és személy biztonság fenntartására ügyelek. A törvények és rendeletek megszegését, véletlenül vagy mulasztásból fakad- ható veszélyeket és károkat megakadályozom. A határban levő, bármely ne- mű és nevű vetésekben, rétekben, vagy szőlőkben tapasztalt károsítások oko- zóit kipuhatolom, vagy a tetten kapott károsítót megzabolgom, azzal a községi bírónak vagy helyettesének bejelentem. Somberek község lakóseit mindennemű tiltott és kártékony ténykedés hatásaiból eredő veszélyektől vagy károsítóiktól megóvóm, előljáróim rendeleteinek, parancsainak min- denben pontosan megfelelek, Isten engem úgy segítjen.*”²⁵

²³ Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok, kimutatózott szabályrendeletek 192.

²⁴ Kozári József: Tarcál a két világháború között. In: Gebei Sándor (szerk.): Tanulmánykötet a 70 éves Mísóczi Lajos tiszteletére. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2006, 205., 211. o.

²⁵ Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok, kimutatózott szabályrendeletek 286.

Teljesen elutasították a baranyai Véménd község közönségének 1890. január 3-án kelt határozatát, amely szerint az „...*az úgyszólván rossz lábbon álló személy és vagyonbiztonság megerősítésére illetőleg kívánatos biztosítására szükséges a községi rendőrség*”. A vármegyei közgyűlés július 10-én a következő indokokkal hozta meg döntését: a létrehozandó testületet olyan hatáskörrel bízzák meg, amit a szolgazemélyzet (kisbíró, bakter, mezőőr) lát el, ez visszaéléshez vezethet; be nem gyakorolt egység lenne; tetemes pótdadó kellene; az ezeregyszáz forint eredő költség a községnek felettébb terhes, az elérni kívánt cél ezzel nem áll arányban. A következő év őszén felterjesztett kérés alapján viszont megemelhetőnek tartották hat és tizenkét százalékkal a kiadásokat a csöszök és a közbiztonsági közegek megnövekedett feladata miatt.²⁶

A létrehozásról és a módosításról szóló döntések mellett a községi rendőrség megszüntetéséről hozott szabályrendeleteket is fel kellett terjeszteni törvényhatósági jóváhagyásra. A Baranya megyei Lánycsók község közgyűlése 1923-ban megszüntette a községi rendőrséget. A község határozatát a vármegye a következő évben jóváhagyta.²⁷

A Somogy vármegye nagyatádi járásában elhelyezkedő közel ezerháromszáz fős Kutas község az éjjeliőri szolgálat tárgyában adott ki kilenc paragrafusból álló szabályrendeletet, amelyet 1907. május 6-án hagyott jóvá a vármegye közönsége.²⁸ Az okirat nem községi rendőrségről szól ugyan, rendelkezései mégis takarnak rendőri jelleget is. Nevezetesen az „*Az éjjeliőrök feladatát a közrend, tűz és közbiztonság feletti őrködés képezi*” (6. §). „*Jelentés végett élesen hangzó sippal, személybiztonságuk megóvása végett pedig, oldalfegyverrel láttatnak el*” (5. §). Őket szolgálatuk közben „*mindenki támogatni, felszólításukra pedig segélyükre lenni köteles*” (7. §).

Községi rendőrség és mezőrendőrség

A vonatkozó statútumok átfogták a községi rendőrség és 1894-től együttesen a mezőrendőrség célját, hivatását, hatáskörét; az állományba kerülés feltételeit és körülményeit; a létszámot és a szolgálati viszonyból folyó különös köteleességeket; a fizetést, a ruházatot, a fegyverzetet és a felszerelést. Volt, ahol a községi rendőrök és mezőrendőrök teendőiről és kötelességeiről szolgálati utasításban intézkedtek. A községi és mezői rendőrség egysége azt je-

²⁶ Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok 1890/5.017. sz.

²⁷ Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok, kimutatózott szabályrendeletek 324.

²⁸ Somogy Megyei Levéltár alispáni iratok 378/6.348 kgy.

lente, hogy a rendőrként felfogadott közbiztonsági közegek szolgálatukat részben mint belrendőrök/közrendőrök, részben mint mezőrendőrök teljesítették. Az arányt a költségek fedezetéből számították ki. Majs és a szintén baranyai Versend esetében egyharmad rész községi belszolgálatot, kétharmad rész, a község külterületén teljesítendő mezőrendőri szolgálatot láttak el az érintettek.

Feladatkör

A széles körű feladatmeghatározások magukba foglalták egyebek között a személy- és vagyonbiztonság megóvását; a közrend fenntartását; a büntetőtörvényekbe és a különböző rendelkezésekbe ütköző cselekmények, a bekövetkező károk és veszélyek megakadályozását; a megzavart béke és rend helyreállítását; az elkövetők kipuhatolását; orvosrendőri vizsgálatoknál történő közreműködést; tolonckíséret teljesítését. Továbbá a tűzrendészeti szabályok és a kocsmai zárórák szigorú betartatását; a községbe érkezők feletti kellő felügyelet gyakorlását; valamint a Magyar Királyi Csendőrség működésbeli támogatását.

Hatósági terület elhagyása

A település illetékességi területének elhagyása, az üldözés esetét kivéve, az előjáróság, a községi bíró vagy a körjegyző tudtához és engedélyéhez volt kötve. Más megközelített település előjáróságánál a feladatot végrehajtó köteles volt jelentkezni, és annak tényét a szolgálati könyvében tanúsíttatni. Utasításra történő területelhagyás esetén a községi rendőrt olyan igazolvánnyal kellett ellátni, amely tartalmazta a küldetés célját és indokát.

Fegyverhasználat

A községi rendőr és mezőrendőr a törvényi korlátoknak megfelelően csak önvédelemre használhatta fegyverét, s annak bekövetkeztét a teljesített szolgálat után szóban és írásban azonnal jelenteni tartozott.

Szolgálati jelleg

A községi rendőr és mezőrendőr csak rendőri szolgálatra volt alkalmazható és szolgálata közben hatósági személy volt. A községi előjáróság, a bíró és a

jegyző/körjegyző alárendeltségében dolgozott, de bármely meghagyást, utasítást vagy rendeletet a jogosultak az egység vezetőjén keresztül juttattak el hozzá.

A rendőri személyzet tagjai állandóan és folytonosan szolgálatban voltak.

Oktatás, képzés

Oktatásukat többnyire az jelentette, hogy az örvezető köteles volt az alá rendelteteket a rendészet minden szolgálati ágába bevezetni, őket oktatni, kitanítani, szolgálatukban utasítással és tanáccsal ellátni. A községi jegyző/körjegyző viszont magas szintű közigazgatási ismeretekkel felvértezett kellett hogy legyen, ami minden bizonnyal kompenzálta a végrehajtók hiányosságait, hiszen őt mindennap tételesen tájékoztatni kellett a megtett intézkedésekről.

Felvételi követelmények, felelősség

Községi rendőr és mezőrendőr lehetett, aki magyar állampolgár; védkötelezettségének eleget tett; 24 és 50 év közötti; feddhetetlen erkölcsű, megrovatlan előéletű és józan magaviseletű; teljesen egészséges; a magyar nyelvet szóban és írásban teljesen bírja. A XX. század fordulója után elsőbbséget élveztek a kedvezményezett altisztek, a kiszolgált magyar királyi csendőrök, a hadseregnél, a honvédségnél és az államrendőrségnél szolgált egyének, helyenként a nőtlenek. A jelentkezők pályázatukat a község előljáráshoz nyújtották be, majd a tanácsülés szótöbbséggel választotta meg a rendőröket. A felvett jegyzőkönyvet a megválasztottak kérvényirataival felterjesztették jóváhagyás céljából a járás főszolgabírójához, aki a vármegye alispánja által jóváhagyott eskümintá szerint a rendőröket feleskette. A testületbe bekerülőket ellátták a főszolgabíró aláírásával és pecsétjével hitelesített szolgálati könyvvel, amelyet a rendőr, igazolás céljából, köteles volt mindig magánál tartani, állásának megszűnésével pedig visszaszolgáltatni.

A községi rendőrség szervezetébe tartozók szigorú erkölcsi, fegyelmi és kárfelelősség alatt álltak. A legsúlyosabb fegyelemsértéseknek számítottak az italozás és az italelfogadás, ezek elbocsátást vontak maguk után. Egyébként józanoknak és folyton példás magaviseletűeknek kellett lenniük, a lakosság zaklatásának mellőzésével illedelmesen és előzékenyen kellett eljárniuk. Intézkedésük során azonban erélyes, gyors és határozott magatartást várt el tőlük a település előljárársága.

Létszám és megnevezés

A testületi létszámok és a megnevezések változók voltak. A kifejezetten rendőr megnevezéssel illetettek létszáma általában nem érte el a tízet, a szolgálatszemélyzet többi tagjával együtt viszont többnyire meghaladta azt. Rendőr megnevezésű beosztások voltak: rendőrbiztos, rendőr őrmester, rendőr tizedes, rendőrkaplár, rendőr őrzető, rendőrvezető, gyalogrendőr, községi rendőr, közrendőr, lovas rendőr, mezőrendőr, hegyrendőr. A községi rendőrséghez tartozó további megnevezések: a bakter, a csózlátó, a csósz, az erdőőr, az éjjeliőr (tülkös), a felelős őr, a gyepmester, a hadnagy (közrendőr), a hajdú, a határkerülő, a hegycsósz, a hegyőr, a kaplár, a kisbíró, a körjegyzői irodaszolga, a lándzsás, a levélhordó, a mezei csósz, a mezőcsósz, a mezőőr, a mezőpásztor, a nappali őr, a pandúr, a szőlőcsósz, a szőlőpásztor, a toronyőr, az utca kapitány.

1871-ben Esztergom megyében egy őrmester, két pandúr-kaplár, három lovas legény és tizennégy pandúr szolgált. A megye községeiben a rendőrség személyzete éjjeliőrökből állott; így az esztergomi járásban huszonhat, a párkányi járásban pedig harminc éjjeliőr teljesített közbiztonsági szolgálatot. Mivel *Tisza* számadatok összegzéséről írt, ezért a megye járásaiban dolgozó éjjeliőrök inkább a települési szervezésű községi rendőrségek állományához sorolhatók.²⁹

Az ezerkétszáz lakosú Tolna megyei Gerjen községben 1910-től az addigi kettő helyett tíz mezőőrt állítottak szolgálatba, és a következő évben forgópisztollyal is felszerelték őket. Az egész határt őrizniük kellett, beleértve az uradalmi birtokokat is. A községi faiskola őrzése, gondozása és szárazság esetén a csemeték locsolása is az ő feladatuk lett. 1928-ban a képviselő-testület a községi rendőr (két fő) elnevezést, hajdúra változtatta.³⁰

A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Alsónémedi 1872. szeptember 9-én tartott közgyűlésén szerveződött önálló nagyközséggé. „*Szolgák, később községi cselédek a kisbírók. Négy kisbírója volt Alsónémedinek, kik egyrészt a végrehajtásban segítettek, másrészt a híreket, információkat vitték. Éjjeli őröknek, később községi rendőrnek nevezték a rend felvigyázóit. A rendőrség államosításáig a község rendőreit a helyi háztartásból fizették.*”³¹

²⁹ Tisza Miksa: Magyarország rendőrségének története. Haladás Nyomda Részvénytársaság, Pécs, 1925, 396. o.

³⁰ Danis György: Gerjen. Magánkiadás, 2001, 170. o.

³¹ Kisfaludi Katalin – Szabó Attila – Szőnyi Lenke: Alsónémedi XX. századi történelme. Alsónémedi Önkormányzata, 2000, 8. o.

Fegyverzet, felszerelés, ruházat

A ruházatot többségében a község által beszerzett egyenruházat jelentette, amelynek darabjai általában egyéves viselet után a községi rendőr magántulajdonába kerültek. A jelvényt, a felszerelést, az oldalfegyvert, a löfegyvert és a löszert szintén a település biztosította, szigorú nyilvántartás mellett, visszaszolgáltatási kötelezettséggel.

A szarvasi gyalogos rendőrök fegyverzete 1878-tól fokos, a lovasoké fokos és revolver, a biztosé szintén revolver volt. Amikor a szolgabíró felhívta a községet, hogy a gyalogosokat is lássa el revolverrel, az előjáróság puskával szerelte fel őket, mondván, hogy a revolver tekintélyt nem ad és a kezelése veszélyes. A gyalogos rendőrök nappal egy ideig a Werndl fegyver szuronyát viselték, éjjel magát a fegyvert is. 1908 óta kardot és 9 mm-es buldog revolvért hordtak.³²

Vármegyei szervezés

A községi rendőrségek másik vonulatát jelentette Bács-Bodrog vármegye rendőrsége, illetőleg néhány település rendőrtestülete, amelyeket a bács-bodrogi szervezethez hasonlóan hoztak létre. E községi rendőrség átfogta a vármegye területét. A bács-bodrogi tizenhárom járási egység élén egy-egy járási rendőrfelügyelő állt, ellenőrzési, oktatási és nyomozási teendőkkel. A rendőrfelügyelőket a járás községeinek előjárói választották, élethossziglan, a főszolgabíró elnöklété alatt összehívott gyűlésen. „*Közrendészeti és közbiztonsági tekintetben a főszolgabíróknak és a királyi bíróságoknak a közegei.*” Fizetésük évi nyolcszáz forint és lótartási átalány volt. A legénység javadalmazását a községek állapították meg, és a felszerelésükről is ott gondoskodtak. A belügyminiszter által 1890-ben jóváhagyott (66.558 és 81.898 szám) vármegyei elhatározás 1891-ben lépett hatályba, azzal az elvvel, hogy minden ezer lakosra legalább egy rendőr jusson. Szolgálati utasításukat a belügyminiszter 1894-ben (12.571 szám) hagyta jóvá.³³ A vármegyében természetesen jelen volt a Magyar Királyi Csendőrség.

A bács-kulai járásban kezdték a szervezést, ami kiállta a próbát és mintáiul szolgált a vármegye előtt.³⁴ 1904-ben a kulai járáshoz kilenc község tarto-

³² Neumann Jenő: i. m.

³³ Endrődy Géza: Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, 1898, 215. o.; Selényi Antal: Rendőrségi zsebkönyv az 1904. évre. Pécs, 1904, 40. o.; Tisza Miksa: i. m. 120. o.

³⁴ Endrődy Géza: i. m. 216. o.

zott, 47 230 lakossal. Területe 98 939 katasztrális hold volt. Hatvanfős rendőrségében szolgált: egy járási rendőrfelügyelő, kilenc községi rendőrvezető, harminchat gyalogrendőr, tizennégy lovas rendőr. A területen működött még a Magyar Királyi Csendőrség egy gyalogcsendőrőrsre hat fővel.

Az obecsei járás 127 704 katasztrális holdnyi területén hat község volt, 51 814 fővel. A testületben dolgozott: egy járási rendőrfelügyelő, öt községi rendőrvezető, huszonkilenc gyalogrendőr, harmincnégy lovas rendőr. Működött még két gyalogcsendőrőrs tizenhárom fővel.

A zsablyai járásban 27 984 lélek lakott öt községben, amelyekhez 76 508 katasztrális hold nagyságú terület tartozott. Szolgált: egy járási rendőrfelügyelő, öt községi rendőrvezető, tizenhárom gyalogrendőr, tizennégy lovas rendőr. A járásban tevékenykedett egy gyalogcsendőrőrs hat fővel.

Az újvidéki járás tizennégy községében 54 114 fő élt. A 107 384 katasztrális hold terület közbiztonságáért felelt: egy járási rendőrfelügyelő, két lovas rendőrvezető, tizennégy gyalogrendőr vezető, hatvannégy gyalogrendőr, hat lovas rendőr. A csendőrség négy gyalogcsendőrőrsöt jelentett, huszonhárom fővel.

Az egyenruha darabjai voltak: búzavirágkék zubbony; csizmanadrág; kék-fehér sapka; rendőrkalap lószőrforgóval, a vármegye pajzs-címerével; kék-szürke köpeny.

Fegyver, felszerelés gyalogosnak: Werndl karabély, szuronnal; tölténytáska; oldaltáska; jelsíp; kézi bilincs, lakat- és fűzőláncsal; mellszám; kék-fehér karszalag.

Lovasoknak: lovassági kard; forgópisztoly; teljesen felszerelt huszárnagyereg.³⁵

Hasonló szervezésű volt a mintegy tizennégyezer lakosú, 35 777 katasztrális holdon fekvő Bihar vármegyei Nagyszalonta rendőrsége is. 1872-ig perzekutorok voltak a közbiztonság őrei, majd akkor – az Alföld–Fiume vasút kiépítése után – a nagyközség vasútfelügyeletére két községi rendőri állást szerveztek, melléjük pedig tíz felelős éjjeliőrből álló őrséget, vezetőjük egy hadnagy volt. E szervezés nem működött hatékonyan, ezért 1891-ben jelentős változtatásokról döntöttek, felállították a községi rendőrséget. Az évi nyolcszáz forint jövedelmet bíró rendőrfelügyelő alárendeltségében dolgozott egy rendőrtizedes, hét egyenruhás, fegyveres rendőr, hat hajdú, tíz polgári éjjeliőr és harminckét külrendőr. 1896-ban újabb átszervezés történt, ennek nyomán a testületben volt: egy életfogytig választott rendőrfelügyelő;

³⁵ Selényi Antal: i. m. 43–44. o.

egy rendőr tizedes; tizenöt közrendőr (külrendőr). A tizedes és a közrendőrök ruházatát, felszerelését a község biztosította.³⁶

A trianoni békediktátum után Magyarország területén vármegyei szervezésű községi rendőrség nem működött.

Háború, forradalom, Tanácsköztársaság, megszállás

A községi rendőrségeket érintően többnyire egybecsúszók a címbeli események, jóllehet időközben történelmi korszakváltások is bekövetkeztek. A társadalom kisebb területi egységeinek szintjén a fordulatokat néha csak az elnevezések változása, néha a valóság kendőzetlen, esetenként durva, embertelen megtapasztalása érzékeltette.

Háború

Az 1914. július végén meginduló háború kezdeti időszakában a községek lakosságának hangulata nem tükrözte annak a veszélynek a felismerését, ami reális és erőteljes fenyegetést jelentett a települések nyugalmára, pedig a hatályba lépő jogszabályok és a nyomukban járó intézkedések kemény figyelemfelhívást is jelentettek. A községi rendőrségek állományából sokan kaptak katonai behívót, ennek következtében a felnőtt férfilakosság és a települési rendvédelemmel foglalkozók száma is jelentősen csökkent. Az addig vagy kezdetben megfelelő közrend/közbiztonság az ország jelentős részén fokozatosan rosszabbodott. A rendvédelemre hivatott szervek gyakran nem voltak képesek a gyors reagálásra és a helyzet megoldására. A kivételes hatalom gyakorlásának idején is működtek községi rendőrségek. Hatékonyságuk, eredményességük változó volt, és nem állt tőlük távol a lakossági részvétel sem. Volt, ahol segítő szervezet létrehozására nem is került sor.

Mágocs nagyközség területén 1914-ben gyalogos csendőrőrs működött egy címzetes őrmester és négy beosztott csendőr létszámmal, ami négy év elteltével tízre növekedett.³⁷ Szolgálatot teljesített még egy éjjeliőr és négy mezőőr. 1914. augusztus 12-i dátummal az alispán a főszolgabírók számára fel-

³⁶ Endrődy Géza: i. m. 217. o.; Móczár József: Nagyszalonta 1606–1906. Székely J. Jenő Könyvnyomdája, Nagyszalonta, 1906, 96–97. o.

³⁷ Baranya Megyei Levéltár, alispáni iratok 800/1918.

hívást tett közzé a polgárőrség megalakítására, a falu közössége azonban, a jó közbiztonsági viszonyokra hivatkozással, elállt a testület felállításától.³⁸

Amikor a világháború idején az éjjeliőrködést az alacsony fizetés miatt senki sem vállalta, a Pest megyei Tura községben is elhangzott olyan javaslat, hogy a kérdést ingyenes soros őrszolgálatlal a lakosok oldják meg, egy adott időben tíz személy jelenlétével. A háború éveiben a bűnesetek megszáporodtak, alkalmanként a határozott csendőri fellépés sem tudott megbirkózni a feladatokkal. A lopások, a bandák által végrehajtott fosztogatások, a folytonosan szökdőső orosz hadifoglyok elfogása a többi feladattal együtt olyan súlyt helyezett a testületre, ami meghaladta annak teljesítőképességét.³⁹

Az 1905-ben nagyközséggé alakult, mintegy másfél ezer lélekszámú dél-baranyai település, Nagyharsány három évvel korábban a falu rendészeti feladatainak ellátására két kisbíró, négy éjjeliőrt, egy erdőőrt, két mezőcsősz és két hegycsősz alkalmazott. A szegődményesek mellett az 1912. április 19-én jóváhagyott, a községi rendőrség szervezetéről szóló szabályrendelet szerint egy őrzető és öt gyalogrendőr teljesített szolgálatot, számukra a háború első évében rendőrőrs épületet emeltek. 1918-ban a főszolgabíró az alispánnak tett jelentésében a csendőri és katonai járőrözés sűrítését kérte a rablások és erőszakosságok miatt, mert a vagyon és az élet nincs biztonságban. A súlyos bűncselekményeket a kérelmezők szerint a szétszóródott hadifoglyok követték el. 1915 óta vagy háromezer bosnyák hadifoglyot tartottak a nagyharsányi táborban, akik a háború utolsó évének nyarán fellázadtak, több tisztjüket is megölték.⁴⁰

A főváros közelében fekvő, kétezerkétszáz lakosú Csömörön 1916. február 9-én a két községi rendőri állás közül egy megüresedett, de jelentkező nem akadt a betöltésére. Ugyanekkor a kisbíró felmondta a szolgálatot, mert a hagyományos „körüldobolást” a faluban már fizikailag sem lehetett elvégezni.⁴¹

Szarvason 1914-ben, hogy a háborús állapottal kapcsolatban könnyen rendbontás ne történhessék, polgárőrség alakult, amely azonban az alakulásán kívül egyéb tevékenységet nem fejtett ki, nem volt rá szükség.⁴²

38 Baranya Megyei Levéltár, alispáni iratok 13.457/1914.

39 Asztalos István (szerk.): Tura története. Tura Nagyközség Önkormányzata, Tura, 2001, 401. o.

40 Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok, kimutatózott szabályrendeletek 222.; Szita László:

Nagyharsány. Száz falu könyvesháza, Budapest, 2001, 70. o.

41 <http://www.csomor.hu/?module=news&action=show&nid=35539>

42 Neumann Jenő: i. m.

Forradalom

Az őszirózsás forradalom nem szüntette meg a háború utolsó időszakára jellemző zavargásokat, fosztogatásokat, és az 1919. március 21-ig élő népköztársaság sem tudott megbirkózni a belső és a külső nehézségekkel. Az erőtlenné váló községi rendőrségek erőfeszítései ugyanúgy nem vezettek elfogadható eredményre, mint a helyzethez képest meggyengülő csendőrség próbálkozásai. A felállított polgárőr- és nemzetőregységek viszont döntően úrrá lettek a falvak közbiztonságát rontó helyzeteken.

1918. november első napjaiban az egész ország forradalmi zavargásoktól volt hangos. A nép – legtöbbször a hazatért katonák vezetésével – általában az uradalmakat, a zsidó boltosokat és a jegyzőket fosztotta ki, de előfordult sok helyen, hogy a tanítókat és a lelképásztorokat is megtámadták.⁴³ A fosztogatások, majd a még működő hatóságok által kezdeményezett megtorlások forradalomhoz köthető halálos áldozatainak a száma 590 volt.⁴⁴

Október végétől Turán is napirenden voltak a zavargások, a betörések, a rablások, a lopások. A háromfős turai csendőrőrs képtelen volt a hatékony fellépésre, ezért november első napjaiban 44 fővel létrehozták a nemzetőrséget. Húsz korona napi bérüket november 11-ig az állam, attól kezdve a község fizette. November 19-én a képviselő-testület a feloszlatásról döntött, mivel *„községünkben a rend teljesen helyreállt és a kedélyek annyira megnyugodtak, hogy újabb rablásoktól, a személy- és vagyonbiztonság megzavarásától tartani nem kell”*⁴⁵.

Alsónémedin 1918. december 2-án este a kocsmában keseregve mulatozó frontkatonák, akik minden bajuk okozóját a nagygazdáknak, a háború alatt meggazdagodó kereskedőkben vélték megtalálni, lázadást szítottak. A felbőszült emberek boltokat törtek fel, az árut széthordták. A helyi hatóságok tehetetlenek voltak. Nem sikerült lecsillapítani a feldühödött embereket, talán éppen azért, mert az egyik lázadót este kilenckor agyonlőtték. Az alsónémedi halotti anyakönyv bejegyzése szerint az agyonlövést „rögtönítélkezés” előzte meg. Másnap délelőtt még egy személy kapott halálos lövést. E két eset tisztázatlan körülményei kapcsán nem lehet tudni, hogy velük a nemzetőrök puskagolyói, esetleg a helyi rendőrök, netán a magát, családját, vagy-

43 Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968, 99. o.

44 Siklós András: Magyarország 1918–1919. Kossuth Könyvkiadó–Magyar Helikon, Budapest, 1978, 128. o.

45 Asztalos István (szerk.): i. m. 334. o.

nát féltő alsónémedi polgárok valamelyike végzett-e. Az bizonyosnak látszik, hogy a 3-án megérkező nemzetőrökkel a tömegbe lövettek, aminek hét halálos áldozata lett. A történetek miatt nem indult hivatalos vizsgálat. 1919. január 22-én kilencvenkét főből álló éjszakai szolgálatot is ellátó népőrséget szerveztek, amelynek feladata a „*községi lakosság vagyón- és életbiztonsága*” felett való őrködés volt.⁴⁶

A baranyai Dunaszekcsőn 1918. november 2-án az előző napi plébániaszülő-beli italozás után többen összeállva úgy határoztak, hogy előbb a boltosokat, utána az urakat fosztják ki. Három kereskedőt támadtak meg úgy, hogy kettőnek a lakását is feldúlták, bútoraikat összetörték. A malomból az összes élelmiszert elvitték. A zavargásoknak a titokban megalakult polgárőrség vetett véget.⁴⁷

Püspöknádasdon 1919. február 9-én megalakult a polgárőrség, de feladatának nem tudott eleget tenni. A tanácsi vélemény kikérése után nyolc-tíz főből álló nemzetőrséget is fel akartak állítani. Az okok között kiemelten szerepelt a közelben húzódó demarkációs vonal miatt az, hogy „*a szerb megszálló csapatok a község határa mellett cirkálnak, egyes garázda katonák esetleges megfélemezése is szükségessé válhat*”⁴⁸. Az aggodalmat a későbbi események igazolták, és vezényeltek is fél század nemzetőrt a községbe.

Tanácsköztársaság

A vidéki vörösőr-szerveződésekről szinte nem maradtak fenn dokumentumok, egyedül a Székesfehérvár székhelyű III. vörösőr-kerület szervezési táblázata ismert.⁴⁹ Gyakran a korábbi csendőri, rendőri egységek működtek tovább a vörös ör név alatt, sőt volt, ahol ténylegesen a Vörös Őrség megszervezésére sor sem került, legfeljebb annak kimondására, hogy a helyi közbiztonsági alakulatok a Vörös Őrséghez tartoznak. Ennek jó példája Szabolcs megye.⁵⁰ A beolvadás miatt az állomány tagjai nem tiltakoztak, több helyen a későbbiekben is csendőrnek nevezték őket, igaz, a rendfokozati jelzéseket az egyenruháról el kellett távolítani. A hatalmat magukhoz ragadó direktóriumok törekedtek a lakosságnál lévő fegyverek begyűjtésére, de leg-

46 Kisfaludi Katalin – Szabó Attila – Szőnyi Lenke: i. m. 11. o.

47 Halász Ferenc: Mit tudunk Dunaszekcsőről az őskortól napjainkig. Dunaszekcső Emlékeiért és Jövőjéért Alapítvány, Dunaszekcső, 2000, 205. o.

48 Lantosné Imre Mária – Vargha Dezső: i. m. 74. o.

49 Czövek Imre: A Vörös Őrség megalakulása 1919 márciusában. Belügyi Szemle, 1969/3., 18. o.

50 Gellért Erzsébet – Somogyi Jolán: A rendfenntartó erők szervezésének problémái Szabolcs megyében 1918–1919-ben. Belügyi Szemle, 1964/4.

alábbi mennyiségi korlátozásokra. E döntések alól a helyi rendőrészek fegyverei sem voltak kivételek. A falubeli közállapotok javulása nem igazolható, inkább a romlás támasztható alá. A vörös terror áldozatainak a száma meghaladta az ötszázkilencvenet. Az 1919 augusztusa és 1920 decembere között zajló fehérterror, hasonló nagyságrendben szedett áldozatokat.

A belügyi népbiztosság 1919. március 25-én a Baranya vármegye területén lévő nemzetőrségi egységeket és a felfegyverzett lakosságot a kaposvári vörös dandár parancsnokságának rendelte alá. Az ideiglenes megyeszékhelyre, Sásdra április elején beérkezett jelentések szerint a megye szerb impériumon kívüli területén vörösőr-alegységek alakultak a következő községekben.⁵¹

Mágocson hat fővel, akik a volt csendőrőrs tagjai. Orosz ismétlőfegyverek, csendőrségi, illetve vörös őri kardjuk és 588 lőszerük volt.

Sásdon kilenc fővel, akiknek a fegyverzetét alkotta hat mannlicher karabély szuronnal, három orosz fegyver szuronnal, egy forgópisztoly, két gyalogsági kard, 1435 töltény.

Bakócán tizenegy fős gyalog őrs, volt csendőrökkel és ötfős toborzott legénységgel.

Szászváron öt fővel, közöttük négy menekült csendőrrel.

Hidason négy fővel és ideiglenesen beosztott négy menekülttel.

Husztót, Orfű és Mecsekrákos községekben három-négy fővel.

Komlón mintegy háromszáz fő, katonai fegyverrel ellátott bányamunkás volt, fejenként harminc-negyven lőszerrel.

Bakócai székhellyel működött még a Sásdi Járási Vörös Nemzetőr Parancsnokság, amelynek magyarországi vörös nemzetőr különítményéhez tizenhatan alkották.

A Mágocs környéki mezőkön elszaporodott lopások miatt a munkástanács pénzbüntetés kiszabásának lehetőségéről hozott határozatot. Amikor a beteg vörös katonák a település járványkórházából eltávoztak, 845 korona leltárhiányt állapítottak meg a község vezetői.⁵²

A Tiszántúl északnyugati részén fekvő, több mint kétezerkétszáz lélekszámú település. Tiszabüd munkástanácsának elnöke, az 1919. március 22-én tartott ülésen felvett jegyzőkönyv szerint bejelentette, hogy az *„összes fegyverek, lőszeres beszédetnek, s így a mezőőröké is, azonban a járási munkástanács határozata szerint a fegyver senkinek ki nem adható, a mezőőrök pedig fegyver nélkül nem vállalkoznak a határ őrzésére”*. A hatodik témaként

51 Baranya Megyei Levéltár direktóriumi iratok

52 Tegzes Ferenc: Az első világháború idején. In: Füzes Miklós (szerk.): Pécsvárad. Pécsvárad Város Önkormányzata, 2001, 207. o. [2001a]

szereplő fegyverbeszédessel kapcsolatban a munkástanács határozatot hozott arról, hogy kéri, „*a fegyver a mezőőrök részére kiadattassék*”⁵³.

Püspöknádasdon úgy határoztak, hogy a környékbeli községek példájához hasonlóan a kézi fegyvereket „*megbízható proletár elvtársaknak*” adják ki, akik vagy a szocialista párt, vagy a szakszervezet tagjai, míg a többiekéi továbbra is őrizendők. A július 20-i ülésen fölolvasták a sásdi direktórium határozatát, amelyben a helyi tanács által kiadható fegyverek számát tizenkettesben határozták meg. Az utolsó ülésen, nagy vita nyomán kimondták, hogy meghagyják a fegyvert mind a harminc személynél, mivel a fegyvertulajdonosok megbízhatók.⁵⁴

Megszállás

1918. november 13-án Belgrádban aláírták a háborút lezáró fegyverszüneti egyezményt, ennek értelmében a polgári közigazgatás a magyar kormány kezében marad, de a szövetségeseknek jogukban áll a stratégiailag fontosabb területeket – a fővárost is – megszállni. Az aláírt katonai konvenció első pontjának harmadik bekezdése szerint: „*a kiürített zónában egyedül a rend fenntartására elengedhetlenül szükséges rendőrségi és csendőrségi csapatok maradhatnak meg*”.

Az antant által kijelölt, az ország déli részét érintő demarkációs vonal a Somogy megyei Babócsánál kezdődött, végighúzódva a baranyai hegyháton, Baja fölött átlépve a Dunát, Szeged alatt a Tiszát, majd Maroslelénél elérve a Marost fejeződött be.⁵⁵ A kijelölt területeken már az aláírás napján megjelentek a megszálló csapatok és 1921 augusztusáig ott is maradtak. A barátságos érkezést rövid idő múlva felváltotta a Szerbiához (Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz) csatlóási szándékot kiszolgáló magatartás. Figyelmen kívül hagyták a megszállás elleni tiltakozásokat, igyekeztek átvenni a közigazgatás irányítását, eskütelre próbálták kötelezni a tisztviselőket, feloszlatták a nemzetőrségi egységeket, bevezették a cenzúrát, a statáriumot, túszoikat jelölték ki. Somogy megszállt területeit a megszállt Baranyához csatolták.

A megszállt területen közbiztonsági feladatokat teljesített esetenként a szerb katonaság, a szerb csendőrség, a szerb határrendőrség, a szerb katonai

⁵³ Hunyadi József: *Lapok Tiszavasvári történetéből II. Tiszabud története*. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 1980, 124. o.

⁵⁴ Lantosné Imre Mária – Vargha Dezső: i. m. 75. o.

⁵⁵ Benda Kálmán (szerk.): *Magyarország történeti kronológiája III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 844. o.*

rendőrség és a települések magyar rendőrsége. Utóbbiak a megszállók felgyelete alatt.

A kétezer-hétszáz fős Pécsváradon a megszállás kezdetétől a községi rendőrség tagjai vigyáztak a közrendre. A képviselő-testület 1918. december 31-i ülésén, a négy községi rendőr fizetését felemelte havi 125 koronára, kiegészítve a szükséges egyenruházattal. A következő év nyarán az időközben százhatvan koronára emelkedő bérüket kérték háromszáz koronára kiegészíteni. Ezt a képviselő-testület meg is tette, de nem béremeléssel, hanem száznegyven korona drágasági pótlék folyósításával. Az 1919. június 15-én tartott képviselő-testületi ülésen a téma előadója jelentette, hogy a betörések és a lopások elszaporodtak, ezért javasolja rendszeres éjjeliőrszolgálat rendszeresítését. A települést kerületekre kell osztani és a 18 és 60 év közötti férfi lakosságot hat-hat fős csoportokra. E csoportok teljes éjszakai szolgálatot látnak el, együtt a szerb katonai járőrrel. A javaslatot elfogadták azzal a kikötéssel, hogy az ingatlan tulajdonosok kétszerannyi szolgálatot teljesítsenek, mint a zsellérek. A rendőrök végezték a heti vásáron a helypénzszedést és a rendeletek kihirdetését is. Októberben a szerb parancsnok szabályozta a vendéglők, kocsmák nyitva tartását. Ez két részletben történhetett, délelőtt 11 órától délután 2-ig és este 7-től este 10-ig. A tizenhat éven aluliakat és az ittas embereket tilos volt kiszolgálni.⁵⁶

1919. április 27-én a cseh alakulatok átlépték a demarkációs vonalat, és néhány nap alatt megszállták Munkácsot, Sátoraljaújhelyt és Miskolc környékét, a francia és a szerb haderő Makót és Nagylakot vette birtokba. A román hadsereg az április 16-án megindított támadás után május elejére az egész Tiszántúlt elfoglalta, bevezette a katonai közigazgatást, ami gyakran kíméletlen brutalitással járt együtt. Augusztusban, egyes dunántúli területek kivételével, az ország többi része is román megszállás alá került. A román katonaság Budapestet november 14-én hagyta el, a Tiszántúlról 1920. március végéig vonult ki.⁵⁷

1919. május 5-én Tiszabüdöt is megszállták a román csapatok. Nyomukban csend honolt, a magyar közigazgatás megszűnt. A falu lakói hallottak arról, hogy a románok Tiszadobon sok embert megbotoztak, Tiszabüdön pedig egy embert agyonlőttek.⁵⁸

⁵⁶ Tegzes Ferenc: Az első világháború idején. In: Füzes Miklós (szerk.): Pécsvárad. Pécsvárad Város Önkormányzata, 2001, 419. o. [2001b]

⁵⁷ Benda Kálmán (szerk.): i. m. 856–857., 864., 872. o.

⁵⁸ Hunyadi József: i. m. 135. o.

Alsónémedit 1919. szeptember 21-én szállta meg román katonaság és az intézőbizottsággal együtt a gyanús személyeket is elvitték. A képviselő-testület november elsejei ülésén rögzítette, hogy a többszöri és gyakori lopások megakadályozhatatlanok, s mert az ilyesfajta szolgálatlól mindenki rettegett, soros éjjeliőröket kellett alkalmazniuk.⁵⁹

Állami rendőrség mellett

Az állami szervezés folyamatában a belügyminiszter mintegy tucatnyi község esetében élt azzal a lehetőséggel, hogy kiterjessze rájuk az állami rendőrség közvetlen illetékességét. E települések zömmel főváros közeliek voltak, de sor került kirendeltségek és határszéli kirendeltségek felállítására is. A községi rendőrségek is működtek tovább, több esetben az állami rendőrséggel vagy a csendőrséggel együtt – esetleg egyidejűleg mindkettővel – egyazon településen.

A szerb impérium alól felszabadult területen a közállapotok kedvezőtlenége okán az igazságügy-miniszter 18.359/1921. I.M.E. számú rendelete alapján a szekszárdi királyi törvényszék augusztus 17-i keltezéssel statáriumot hirdetett ki a szekszárdi és a pécsi törvényszék területére.

A Tanácsköztársaság után Csömörön a közbiztonság, ha lehet, még tovább romlott. 1920 elején a képviselő-testület az államrendőrség illetékességébe sorolásért tett lépéseket, ennek nyomán tizenkét rendőr és két vezető altiszt be is költözött a községbe. Május 7-én az ügyet újratárgyalták, és arra az aláspontra jutottak, hogy inkább a csendőrséget kellene visszaállítani. Az államrendőrség betelepülésével fennállt a fővárosi befolyás növekedésének a veszélye, amit el akartak kerülni. 1920. június 30-án elfogadták a felajánlott házat a rendőrség végleges elhelyezésére, de nem sokkal később mégis csendőrlaktanya létesült Csömörön. A csendőrség 1928. november 1-jén hagyta el a községet átszervezés következtében. A mezőrendőri szervezetet csak 1921. február 10-én újjították meg azért, mert elszaporodtak a mezei kártevők és lopások.⁶⁰

A szerb megszállás miatt járási székhellyé vált Püspöknádasdon, 1920. szeptember 24-én, belügyminiszteri döntés alapján demarkációs vonal menti rendőri kirendeltséget állítottak fel. Felosztatására a szerb impérium megszü-

⁵⁹ Kisfaludi Katalin – Szabó Attila – Szőnyi Lenke: i. m. 12. o.
⁶⁰ <http://www.csomor.hu/?module=news&action=show&nid=35539>

nése után, 1921. szeptember 25-i hatállyal került sor. A demarkációs vonal mentén határrendészeti tevékenységet látott el még a csendőrség. 1922-ben a község döntése alapján a mezőőrök sörétes fegyverét forgópisztolyra cserélték. 1925-ben a berekaljai határrész őrzésére külön mezőőri állást kívánt a fősolgabíró szervezni, de ezt a helyi testület a birtokosok nehéz anyagi helyzete miatt elutasította.⁶¹

1920-ban, tekintettel a hosszú háborúban, az azt követő forradalomban és kommunizmusban „*teljesen eldurvult erkölcsi felfogás szülte nagyobb bűnözési hajlamra és ez által fokozottabb mérvben veszélyeztetett személy- és vagyonbiztonságra*”, államrendőri kirendeltség szervezését kérelmezte Szarvas község. A megvalósításhoz százezer korona hozzájárulást és laktanyát ajánlott fel. Amikor a kérelem teljesítését megtagadták, akkor, amint azt már 1907-ben is tette, a helybeli csendőrőrs számbeli kiegészítését kérte. A településen akkor csendőr tanosztály is működött.⁶² (A csendőrség mellett, 1936-ban a község szolgálatában állt többek között egy egészségügyi rendőr, egy rendőr tizedes, tíz rendőr, tizenegy mezőőr és tíz toronyőr.⁶³)

1921. augusztus 21-én a már említett baranyai Nagyhasányba bevonult a Magyar Királyi Csendőrség. A közigazgatás restaurálására szeptember 15-én került sor. Az önkormányzat december 21-i ülésén vizsgálta a szerb impérium időszakát. Megállapították, hogy 1919 és 1921 között a megszállók tizenegy gazdát öltek meg és huszonegy férfit internáltak, akik közül tizennyolc tért vissza. Kétszázötven bejelentett és kivizsgált rablás történt.⁶⁴

Majs község 1923-ban arról határozott, hogy a jövőben három rendőri állást hagy meg, eggyel csökkenti a létszámot. A vármegye közönsége a következő év január 14-én jóváhagyta a helyi döntést.⁶⁵

Sásdon 1935. január 14-én készült új szabályrendelet, ebben kettőről háromra emelték a községi létszámot. A fizetés mellett a ruházatról és a fegyverzetéről is a község gondoskodott. A vármegyei jóváhagyást tartalmazó záradékon pontosították a rendőr fegyelmi marasztalásának lehetőségeit. Az 1941-ben végrehajtott újabb módosításban az illetmények emeléséről döntöttek.⁶⁶

A másfél ezret meghaladó lélekszámú baranyai Szentlőrinc 1942-ben készített 28 paragrafusból álló községi rendőrségi szabályrendelet-tervezetet,

61 Lantosné Imre Mária – Vargha Dezső: i. m. 79. o.

62 Neumann Jenő: i. m.

63 Bágoni (Roszik) János (szerk.): Szarvasi Évkönyv és naptár 1936. A szerkesztő kiadása

64 Szita László: i. m. 72. o.

65 Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok, kimutatott szabályrendeletek

66 Baranya Megyei Levéltár, kimutatott szabályrendeletek 282.

amit a vármegye október 7-én hagyott jóvá. Egyúttal hatályon kívül helyezték az 1910-ben hozott rendőrségi szabályrendeletet. A belrendőri szolgálatot ellátó egység egy rendőrzetéből és hat gyalogrendőrből állt. Rögzítették azt is, hogy a létszám szükség esetén kettővel növelhető vagy apasztható.⁶⁷

A Pécs közelében fekvő Mecsekalja község 1944. június 27-én határozott az egy rendőrzetű és a hat közrendőr fizetésének emeléséről, amelyhez járt még lakbér, családi pótlék és ruházat. Utóbbi háromévente egy öltönyt és egy pár bakancsot, négyévente egy köpenyt jelentett.⁶⁸

Példázatul

A dél-baranyai Drávaszögben fekvő 1871-től nagyközség járási székhely, Siklós jó példázata az olyan autonóm rendőrséggel bíró településnek, amelynek illetékességi területén egyidejűleg több rendvédelmi szerv is működött.

1877 tavaszán Siklós lakossága 4345 fő volt, a járáshoz huszonegy község tartozott. A községi szabályrendelet szerint a településen dolgozott többek között egy rendőrbiztos, egy rendőr káplár, hét rendőr, négy éjjeliőr, egy gyepmester.⁶⁹

A vármegyei kilencvennyolc fős közérőből egy káplár és tizenkét közpandúr teljesített szolgálatot a siklósi járásban, közvetlenül a székhelyen hatan.⁷⁰

1884. január 1-jén Baranyában is megkezdte működését a Magyar Királyi Csendőrség, ezzel egy időben felszámolták a pandúrságot. Siklósról örsöt szerveztek egy örsvezetővel és négy csendőrrrel. A megyében akkor egy csendőrré átlagosan 52,63 négyzetkilométernyi terület és 3139 lakos jutott.⁷¹

Az 1902-ben hatályos községi szabályrendelet XVIII. fejezete szövege *A községi rendőrségről*, ehhez közvetlenül tartozónak jelölte a rendőrbiztos felügyelete alatt álló káplárt és kisbírókat, tágabban az éjjeliőröket és a hajdúkat. 1911-ben egy rendőrbiztos, egy rendőrkáplár, hat rendőr (számuk később tizenkettőre növekedett), s további községi közegekként egy erdőőr, két bába, egy gyepmester, egy hivataloszolga, négy fizetett tűzoltó, egy éjjeliőr, egy dobos, egy községi erdész, valamint tíz hegy- és mezőőr szerepelt.

67 Baranya Megyei Levéltár, kimutatózott szabályrendeletek 324.

68 Baranya Megyei Levéltár, kimutatózott szabályrendeletek 202.

69 Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok, kimutatózott szabályrendeletek 285.; Bálint Ferenc: Siklós monográfiája. Siklós, 1928, 83–84. o.

70 Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok 1.038/1870-1879.

71 Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok 3.541/1884.

Közben a csendőrség szervezete folyamatosan fejlődött, létszáma növekedett. 1902-ben egy csendőrré átlagosan 2103 lélek és 32,77 négyzetkilométer terület jutott. Ugyanez 1911-ben: 27,67 négyzetkilométer és 1779 lakos.

Az 1914-ben kitörő háború alatt a községi rendőrség több tagját behívták katonai szolgálatra, emiatt két rendes állományú és három kiegészítő állományú rendőrt vettek állásba. Utóbbiak fehér karszalaggal teljesítettek szolgálatot, s velük kapcsolatban felhívták a közönség figyelmét arra, hogy ők is ugyanolyan rendőri minőséggel bírnak, mint a többi rendőr.

A csendőrség létszáma nem változott, bár 1917-ben a főszolgabíró tett javaslatot ötfős lovas különítmény megszervezésére, a következő évben pedig a megye főispánja arra, hogy Siklóson állítsanak fel szakaszparancsnokságot.

1914. október 1-jén 149 fővel megszületett az alispáni elrendelésre, de önkéntesen szerveződő polgárőrség, fő feladata volt az élet- és a vagyonbiztonság védelme, valamint a hatóságok segítése a közrend fenntartásában. Tisztségviselők voltak: egy főparancsnok, egy másodparancsnok, egy segédtiszt és négy ellenőr. Őket maguk közül választották. A testület a csendőrség rendelkezése alatt állt, bár tagjainak alapvetően a saját parancsnoksága adott utasításokat. Lőfegyvert csak az arra szóló engedéllyel bíró polgárőr tarthatott magánál. A nagyszámú bevonulat miatt 1916. február 20-án a polgárőrség feloszlott és az éjjeliőri szolgálat visszazállt a községi rendőrségre.

1918. november elején szintén alispáni felszólításra 150 tagú nemzetőrség alakult, hatásköre Siklós környékére is kiterjedt. Jelentős segítséget nyújtó erőnek számított, mivel a csendőrség, csekély létszáma miatt, gyakran képtelen volt az intézkedésre.

1918. november 19-én délután a községbe 250 szerb lovas katona érkezett, ezzel megkezdődött a csaknem három évig tartó szerb impérium időszaka.⁷² Az 1920-ra kiadott csendőrségi zsebkönyv „megszállás alatt” megjegyzéssel adta közzé, hogy a mohácsi szakaszhoz tartozó Siklóson a rendszeresített csendőrlétszám tizenkettő volt. A szerb impérium időszak alatt a pécsi csendőr szárnyparancsnokság ideiglenesen Sásd székhellyel működött. A csendőrök a megszállt övezetből átvonultak a magyar állam fennhatósága alatti területekre és ott jelentkeztek szolgálatra.

1921. augusztus végén Siklósról is kivonultak a szerb csapatok. Akkor a község belterülete csaknem 150, külterülete közel 7400 hold volt. Lakólélek-

⁷² Tegzes Ferenc: Siklós az első világháború és az antant–szerb megszállás időszakában. In: Vonyó József (szerk.): i. m. 229. o.

száma 7020, lakóépületeinek száma 862 volt, a községi rendőrség nyolc főből állt.⁷³

A felszabadulással egy időben a településen a magyar királyi állami rendőrség határszéli kirendeltséget állított fel egy kirendeltségvezető, egy hivatali segédtsízt és négy államrendőr létszámmal.⁷⁴

A témával kapcsolatos helyettes csendőr őrsparancsnoki jelentés szerint „Siklós község bel- és külterületén a csendőrség látja el a szolgálatot. A siklói járás területén 32 csendőrségi legénységi létszám van. A csendőrség a rendőrséggel szolgálati működésben nincs összefüggésben, a csendőrség a szolgálatot önállóan teljesíti.”⁷⁵

A fogalmazásból kicsendülő hangnem és a tartalom is arra enged következtetni, hogy az együttműködés nem lehetett felhőtlen a három egység között. A rendőri kirendeltség vezetője első jelentésében megemlítette a községi rendőrséget, és annak elégséges létszámát huszonöt-harminc főben határozta meg. A csendőrségről nem szólt, saját egységének létszámát viszont javasolta felemelni, illetve megerősíteni két rendőrrel és egy detektívvel. Második jelentésében kitért a csendőrségre, de hallgatott a községi rendőrségről. 1888-ban a csendőrség feljelentette az újonnan megválasztott községi rendőrbiztost, mivel a pécsi városi rendőrségnél rendszeresített egyenruhát viselte. A feljelentés után az alispán el is tiltotta a rendőrbiztost a pécsi egyenruha hordásától.⁷⁶

Egyébként a belügyminiszter a 2.103/1921. BM. számú szigorúan bizalmas minősítésű rendeletében utasította az államrendőrség tagjait a nemzeti hadsereg és a csendőrség szerveivel való jóakarató és előzékeny együttműködésre, később pedig a 60.334/1930. BM számú 18 pontból álló körrendeletével szabályozta a magyar királyi rendőrségnek a csendőrséghez való viszonyát.

Az idő múlásával a községi rendőrség létszáma és szervezete változott, az államrendőrségi kirendeltség pedig a takarékosági intézkedések áldozatává vált. 1925. január 1-jétől a községi rendőrség egységessé – közrendőrség és mezőrendőrség – vált, egy rendőrvezető és tizenkét gyalogrendőr létszámmal.⁷⁷ 1935-re a rendőri létszám hatra csökkent, majd ismét külön szervezték meg a mező- és a hegyőri szolgálatot.

73 Baranya Megyei Levéltár, Magyar királyi államrendőrség pécsi kerületi főkapitányság iratai 5.530. szám/1921.

74 Baranya Megyei Levéltár, Magyar királyi államrendőrség pécsi kerületi főkapitányság iratai 7.108. szám/1921.

75 Baranya Megyei Levéltár, Magyar királyi államrendőrség pécsi kerületi főkapitányság iratai 298. szám/1921.

76 Kiss Z. Géza: Az önkényuralom és a dualizmus kora. In: Vonyó József (szerk.): i. m. 204. o.

77 Baranya Megyei Levéltár alispáni iratok, kimutatott szabályrendeletek 285.

A csendőrőrs létszáma 1929-ben tizenkettőre növekedett és a községi szárnyparancsnokság székhelye is lett. Hozzá tartozott a siklósi szakasz öt őrsrel és a szentlőrinci szakasz hat őrsrel. 1940 tavaszán a siklósi szárnyat megszüntették.⁷⁸ 1933-ban tizennégy gyalogcsendőr teljesített szolgálatot az őrsön, amelyhez tartozott plusz hét település, a szakaszhoz pedig öt őrs, ötvenkét fős összlétszámmal.⁷⁹

Zárógondolatok

Az előzőekben folyamatosan törekedtem számos, a községi rendőrségre jellemző vonás bemutatására, s mivel az őrdög a részletekben rejlik, igyekeztem a példákkal történő minél alaposabb témamegvilágításra.

A községek rendészetére/rendőrségére vonatkozó információk alátámasztják, hogy az e területen végzett tevékenység teljes joggal sorolható a rendőri működés körébe. A Dunaszekcső történetéről szóló tanulmány szerzője választékosan utalt erre, amikor a következőképpen fogalmazott: „*A közbiztonságra a községi rendőrök, az életbiztonságra a csendőrök, a vagyonbiztonságra a mezőrendőrök ügyelnek.*”⁸⁰

A figyelem alá vont szabályrendeletekben fellelhető elnevezésbeli változások megerősítik, hogy a rendőr jelzővel kimondott községi rendőrségek létrehozása, illetve megszüntetése alapvetően a települések anyagi lehetőségeinek függvénye. A végrehajtandó feladatok dominánsan rendőri jellegűek nemcsak a rendőri megnevezéssel illetett egység esetében, hanem a szolgaszemélyzet tekintetében is.

A községi rendőrségi szabályrendeletek terjedelme, tartalma és bizonyos helyi törekvések egyértelműen rámutatnak arra, hogy a rendvédelmet az érintett közösségek komolyan vették, és igyekeztek minél többet tenni a települések biztonságáért.

HIVATKOZÁSOK

A Magyar Királyi Csendőrség elhelyezési kimutatása. Stádium Ny., Budapest, 1933

Asztalos István (szerk.): Tura története. Tura Nagyközség Önkormányzata, Tura, 2001

Bágoni (Roszik) János (szerk.): Szarvasi Évkönyv és naptár 1936. A szerkesztő kiadása.

⁷⁸ Nagy Imre Gábor: i. m. 302. o.

⁷⁹ A Magyar Királyi Csendőrség elhelyezési kimutatása. Stádium Ny., Budapest, 1933, 44–45. o.

⁸⁰ Halász Ferenc: i. m. 201. o.

- Bálint Ferenc:** Siklós monográfiája. Siklós, 1928
- Benda Kálmán (szerk.):** Magyarország történeti kronológiája III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982
- Czövek Imre:** A Vörös Őrség megalakulása 1919 márciusában. *Belügyi Szemle*, 1969/3.
- Csizmadia Andor:** A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976
- Danis György:** Gerjen. Magánkiadás, 2001
- Dobozi István:** A községi és körjegyzők kézikönyve. Budapest, 1877
- Dobozi István:** A községi közigazgatás kézikönyve. Rautmann Frigyes, Budapest, 1878
- Endrődy Géza:** Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, 1898
- Gellért Erzsébet – Somogyi Jolán:** A rendfenntartó erők szervezésének problémái Szabolcs megyében 1918–1919-ben. *Belügyi Szemle*, 1964/4.
- Glósz József – V. Kápolnás Mária:** Szakadát község monográfiája 1723–1949. Szekszárd, 1988 [Különnyomat a Béri Balogh Ádám Múzeum évkönyvéből XIV.]
- Hajdu Tibor:** Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968
- Halász Ferenc:** Mit tudunk Dunaszekesőről az őskortól napjainkig. Dunaszekeső Emlékeirt és Jövőjéért Alapítvány, Dunaszekeső, 2000
- Hunyadi József:** Lapok Tiszavasvári történetéből II. Tiszabüd története. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 1980
- Karvasy Ágost:** A közrendészeti tudomány és cultupolitika. Pest, 1870
- Kisfaludi Katalin – Szabó Attila – Szőnyi Lenke:** Alsónémedi XX. századi történelme. Alsónémedi Önkormányzata, 2000
- Kiss Z. Géza:** Az önkényuralom és a dualizmus kora. In: **Vonyó József (szerk.):** Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai. Siklós Város Önkormányzata, Siklós, 2002
- Kozári József:** Tarcál a két világháború között. In: **Gebei Sándor (szerk.):** Tanulmánykötet a 70 éves Misóczki Lajos tiszteletére. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2006
- Lantosné Imre Mária – Vargha Dezső:** Mecseknádasd. Száz falu könyvesháza Kht., 2000 Magyar Statisztikai Évkönyv. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1898
- Móczár József:** Nagyszalonta 1606–1906. Székely J. Jenő Könyvnyomdája, Nagyszalonta, 1906
- Nagy Imre Gábor:** Siklós története a két világháború között. In: **Vonyó József (szerk.):** i. m. 302. o.
- Német József:** Mezőrendőrség Magyarország földművelése címen. Budapest, 1896
- Neumann Jenő:** Szarvas nagyközség története. Szarvas, 1922
- Osváth Pál:** Közbiztonságunk múltja és pandúr korom emlékei. Budapest, 1905
- Pallas Nagy Lexikona II. kötet. Budapest, 1893
- Parádi József – Öry Károly (szerk.):** A magyar rendvédelem története. Budapest, 1995

- Parádi József:** A polgári magyar állam rendőrségei 1867–1945. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 2011/23.
- Pongó Bertalan:** Az őskortól, az Árpád-kori Gádorostól az újrateremtett Gádorosig. Gádoros Nagyközség Polgármesteri Hivatala, Gádoros, 2002 [Gádorosi füzetek 3.]
- Porga Ferenc (szerk.):** Regöly története az őrkortól az első világháború végéig. <http://www.regoly.hu/tortenete.html>
- Révai Nagy Lexikona II. kötet. Budapest, 1911
- Révai Nagy Lexikona XVI. kötet. Budapest, 1924
- Selényi Antal:** Rendőrségi zsebkönyv az 1904. évre. Pécs, 1904
- Siklós András:** Magyarország 1918–1919. Kossuth Könyvkiadó–Magyar Helikon, Budapest, 1978
- Szabó Pál Csaba (szerk.):** A magyar állam története. Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006
- Szita László:** Nagyharsány. Száz falu könyvesháza, Budapest, 2001
- Tegzes Ferenc:** Az első világháború idején. In: **Füzes Miklós (szerk.):** Pécsvárad. Pécsvárad Város Önkormányzata, 2001, 419. o. [2001a]
- Tegzes Ferenc:** Az első világháború idején. In: **Füzes Miklós (szerk.):** Mágocs 1251–2001. Mágocs Községi Önkormányzat, Mágocs, 2001, 207. o. [2001b]
- Tegzes Ferenc:** Siklós az első világháború és az antant–szerb megszállás időszakában. In: **Vonyó József (szerk.):** i. m. 229. o.
- Teufel, Franz:** Mágocs. Mágocsért Alapítvány, 1993, 204. o.
- Tisza Miksa:** Magyarország rendőrségének története. Haladás Nyomda Részvénytársaság, Pécs, 1925
- Zsoldos Ignác:** Néhány szó a honi közbátorságról. Pest, 1838